

UNIVERZITA PALACKÉHO OLOMOUČ
Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra pastorální a spirituální teologie

Křesťanská výchova

Jiří Goryl

**Doprovázení umírajících a možnosti
hospicové péče**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Marta Cincialová, Th.D.

2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Zde bych chtěl poděkovat vedoucí práce Martě Cincialové Th.D. za odborné vedení práce a cenné připomínky.

OBSAH

ÚVOD	6
1. ŽIVOT A SMRT	7
1.1 Život jako dar (od početí k přirozené smrti)	7
1.1.1 Život před narozením	9
1.1.2 Právo na život ve všech jeho fázích	10
1.1.3 Člověk jako osoba	12
1.1.4 Zdraví v životě člověka	14
1.1.5 Nepředvídatelnost a neuchopitelnost života člověka	15
1.2 Stáří jako fenomén.....	17
1.2.1 Projevy stáří	18
1.2.2 Stáří – jako studnice životních zkušeností a zdroj poučení.....	20
1.2.3 Důstojnost člověka starého, těžce nemocného	22
1.2.4 Nemoc a utrpení.....	24
1.3 Otázky umírání a smrti	25
1.3.1 Fáze umírání podle Bernarda Jakobyho.....	27
1.3.2 Fáze umírání podle Dr. Elizabeth Kübler-Rossové.....	28
2. DUCHOVNÍ DOPROVÁZENÍ UMÍRAJÍCÍCH A PŘÍPRAVA NA SMRT	
2.1 Duchovní péče o umírající	31
2.1.1 Pastýřská a lékařská péče o duši.....	34
2.1.2 Svátost pomazání nemocných.....	37
2.1.3 Umírající jako obdarování pro své okolí.....	40
2.2 Naděje křesťanů.....	42
2.2.1 Naděje v rozhovoru s umírajícími	43
2.2.2 Přijetí smrti s nadějí na vzkříšení	44
2.2.3 Role naděje v procesu umírání.....	46
2.3 Modlitba jako cesta ke spáse	47
2.3.1 Modlitba umírajícího	48
2.3.2 Modlitba doprovázejícího.....	49
3. HOSPICE A HOSPICOVÁ PÉČE	50
3.1 Terminální stadium nemoci	50
3.1.1 Úloha doprovázejícího v terminálním stadiu nemoci doprovázeného ..	51
3.1.2 Paliativní medicína – mírnění bolesti	52
3.2 Hospicová péče	54
3.2.1 Vznik hospiců ve světě.....	55
3.2.2 Historie hospiců v České republice	56
3.2.3 Pro koho je hospic určen	57
3.2.4 Formy hospicové péče	58

3.3 Doprovázení nemocných v terminálním stadiu v hospicové péči	62
3.3.1 Důvody žádosti o eutanazii	63
3.3.2 Otázka eutanazie	64
ZÁVĚR	68
ANOTACE	70
LITERATURA A PRAMENY	71
PŘÍLOHY	73

ÚVOD

Svou práci jsem zaměřil na téma jak pomáhat těžce nemocným a umírajícím a na možnosti hospicové péče, neboť podle slov evangelia „*Cokoliv jste udělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších bratří, pro mne jste udělali*“ (Mt 25,40) by se měl řídit život každého z nás. Tato oblast péče o umírající mě zajímá. Měl jsem možnost prožít poslední úsek života s naší babičkou, a to v době, kdy hospicová péče u nás ještě nebyla známá, a proto péče o umírající spočívala většinou na možnostech nemocničního zařízení, v lepším případě se o ně mohli postarat nejbližší příbuzní. My jsme si vzali babičku z nemocnice do domácí péče a snažili jsme se ji poskytnout co nejlepší péči, ale chyběly nám informace o možnostech péče o umírající osoby.

Cílem mé práce je prostřednictvím pohledů nejznámějších autorů poukázat obecně na problematiku těžce nemocných a zároveň upozornit na to, jak je možné v této těžké životní situaci pomáhat umírajícím lidem, aby mohli důstojně odejít z tohoto života. K dosažení cíle bude použito metody kompilace. Provedu syntézu dostupných informačních zdrojů uvedených v bibliografii.

Práci jsem rozdělil do tří kapitol. První kapitola pod názvem „Život a smrt“ poskytuje informace o daru života, o jeho posvátnosti, neboť je to stvořitelské dílo činnosti Boha. Bůh je pánem života člověka od jeho narození až po smrt.¹ Ve druhé kapitole „Duchovní doprovázení umírajících a příprava na smrt“ shrnuji vše podstatné týkající se duchovní péče o umírající, pastýřské a lékařské péče o duši, svátosti pomazání nemocných, naděje v životě křesťanů a významu modlitby. Poslední výzvou, před kterou je starý člověk v životě postaven, je jeho příprava na smrt. Smrt je konečným bodem života a člověk by se s touto skutečností měl nějak vyrovnat.² Třetí kapitola „Hospice a hospicová péče“ pojednává o hospicích, terminálním stadiu nemoci, jak se dá mírnit bolest prostřednictvím paliativní medicíny, o vzniku hospiců ve světě i v České republice. Na závěr kapitoly se věnuji otázce eutanazie.

¹ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.553.

² Srov. GRÜN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.124.

1. ŽIVOT A SMRT

Život každé živé bytosti, i člověka, začíná zrozením a končí smrtí. Je to dáno tím, že všechno, co je na Zemi, má svůj začátek i konec. Lidé o smrti neradi mluví. Mluvit o smrti ve společnosti je nežádoucí. Nechceme si vůbec připustit, že smrt se týká každého z nás. Každý člověk má strach ze smrti, neboť smrtí definitivně končí naše pozemská pout', a taky strach z dlouhého a bolestivého umírání.

Křesťanský pohled na umírání a smrt vychází z biblického poselství: „Předložil jsem ti život i smrt, požehnání i zlořečenství, vyvolal jsi tedy život, abys byl živ ty i tvé potomstvo a miloval Hospodina, svého Boha, poslouchal ho a přimkl se k němu. Na něm závisí tvůj život i délka tvých dnů.“ (Dt 30,19-20).

V této kapitole se seznámíme s tím, co znamená pro člověka dar života a jeho ochrana a od koho dar života obdržel. Dále se seznámíme s pojmem osoby, s fenoménem stáří, s projevy stáří a s uvědoměním si konce života spojeného s umíráním a smrtí.

1.1 Život jako dar (od početí k přirozené smrti)

Od Boha jsme obdrželi něco jedinečného, vzácného a tímto je dar života, abychom mu na oplátku nabídli dar a oběť. Důstojné využití života je učinit z něho z lásky dar Bohu, který nás miluje.³ V instrukci Kongregace pro nauku víry v encyklice *Donum Vitae* se píše: „*Bůh, Stvořitel a Otec, svěřil člověku život jako svůj dar. To člověka zavazuje, aby si uvědomoval jeho nevýslovnou cenu a přijal za něj odpovědnost.*“⁴

Josef Petr Ondok nám rovněž sděluje, že z náboženského hlediska představuje život dar a zároveň úkol daný Bohem. Tato skutečnost znamená, že

³ Srov. CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 41-42.

⁴ RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987–Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 41

lidský život je posvátný, zasluhuje si úctu a respekt.⁵

Právo na rozhodování o zrodu života si nemůže vzít žádný rozumný biolog či lékař na svědomí v důsledku své vědecké kompetence. Muž a žena uskutečňují základní hodnoty lásky a života, jehož výsledkem je zplození nového života.⁶ Církevní Učitelství úřad poskytuje lidskému rozumu i na tomto poli světlo Božího zjevení. Život každé lidské bytosti je nutno absolutně respektovat již od chvíle početí.⁷ Lidský život je již od počátku výrazem stvořitelského díla, je posvátný, má vztah k Bohu Stvořiteli, který je jeho jediným a hlavním cílem.

Člověk vstupuje do života, aniž by se jakkoliv o to sám přičinil. Sám sebe neumí stvořit a i přes nejnovější genetické objevy se při zrodu života dále bude uplatňovat dar života.⁸

Je to Bůh sám, ten, který nám dal tento dar, dar lidského života, který se má uskutečňovat pouze v manželství, podle zákonů, které jsou vepsány do jejich spojení a to výlučně manželskými úkony.⁹

Ztráta života a zkušenosti z ohrožení života se vyskytovaly v různých dobách. V dnešní době pozorujeme, jak je život stále více ohrožován různými faktory, jejichž původcem je především sám člověk. Jde o hrozbu, která se nás současně snaží varovat a veškeré naše síly soustředit k ochraně života. Život je dar Boží a každý člověk je povolán tento dar chránit.

Tento dar mohou lidé účinně uchovávat tehdy, jestliže si uvědomí, že jej třeba ochraňovat. Proto je třeba lidi zejména dnes vychovávat k úctě k životu, vlastní život nevyjímaje.¹⁰ Nedotknutelnost práva na život nevinné lidské bytosti

⁵ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, 2005, s.26.

⁶ Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987–Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 44.

⁷ Srov. *Tamtéž* s. 46.

⁸ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.10.

⁹ Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987–Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 46.

¹⁰ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.37.

od samého početí až po smrt člověka je symbolem a požadavkem nedotknutelnosti samotné osoby, která obdržela dar života od Stvořitele.¹¹

1.1.1 Život před narozením

Bůh po stvoření světa stvořil z prachu země člověka a vdechl do něj život. Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem. Dává mu pokyn, aby udržoval lidský rod a naplnil zemi. (Srov. Gn 1,26-29) Jen člověku je dáno, že je povolán k tomu, aby sdílel svým poznáním a láskou Boží život, ke kterému byl stvořen, je to hlavní důvod jeho důstojnosti.¹²

Věda v dnešní době nemá pochybnosti o tom, že život začíná mnohem dříve než v okamžiku narození. Způsob počítání lidského věku podle matiky je sice velice praktický a dlouhými věky prověřený, ale není tak jednoznačně zdůvodněný, jak by se nezasvěcenému pozorovateli zdálo.¹³

Heinrich Pera nám ve své knize ukazuje vznik nového člověka, kdy zárodek ve svém prvotním stadiu, po spojení zárodečných buněk, připomíná bobuli, avšak má genetickou stránku již definitivně stanovenou.¹⁴ Zárodek, zvaný blastocysta se již v prvních dnech doslova přichytí ve sliznici dělohy a sroste s matčím tělem, kde je přímo napojen na její látkovou výměnu. Tímto způsobem je zárodek vyživován a od této chvíle se vyvíjí mezi matkou a dítětem první vztahy, které jsou podstatné pro další zdravý vývoj dítěte. Embryo se podílí na všem, co zažívá jeho matka, a to na radostech i starostech a zároveň se odráží na něm všechno, co ji ovlivňuje.¹⁵ Od začátku těhotenství, to je od začátku postupné diferenciaci buněk, mluvíme o embryu, je to 2. až 8. týden od začátku vývoje. Následující fázi, která trvá až do porodu se říká fetus – plod.¹⁶

¹¹ Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987–Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 45.

¹² Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.101.

¹³ Srov. SMAHEL, R. *Domov prožít – domov vytvářet*. Brno: Nakladatelství Matice Cyrilometodějská s.r.o., 1995, s.6.

¹⁴ Srov. PERA, H. BWINERT, B. *Nemocným nablízku-Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.15.

¹⁵ Srov. SMAHEL, R. *Domov prožít – domov vytvářet*. Brno: Nakladatelství Matice Cyrilometodějská s.r.o., 1995, s. 6.

¹⁶ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, Praha 2005, s.27.

Nový život se vyznačuje znaky, které jsou podle biologů pro život charakteristické. Podstatná část jeho budoucích vlastností, co se týče velikosti, tvaru těla a povahy, je již částečně v tomto novém životě zakotvena a čeká na realizaci v budoucím životě.¹⁷ V prenatalním růstu všechny procesy do sebe pozoruhodně zapadají. Jeden proces umožňuje vznik druhého a všechny orgány, které vzniknou, se ve svém vývoji navzájem podporují. Nejdříve se rychle vyvíjí především srdce a mozek. Vnitřní orgány vytvářejí společně první tělesně-duševní jednotku. Další procesy jsou rozmanitější a složitější je i jejich vzájemné ovlivňování.¹⁸ Kdy vlastně začíná lidský duševní život? Všechny úvahy se vztahují k období před narozením.¹⁹

1.1.2 Právo na život ve všech jeho fázích

V současnosti církve projednávají ochranu života v době, kdy se zmenšuje naléhavost bránit každý jednotlivý lidský život. Ve velké míře maření životů lidí souvisí s nenarozenými dětmi, výzkumem na lidských embryích, s postiženým lidským životem, orgánovými transplantacemi a lidským životem spějícím ke konci.²⁰ Tyto počiny jsou výsledkem lidského hříchu. I přes všechno zlo zůstává život na Zemi stále zachován.²¹

Život obdržel člověk jako dar od Boha, proto má pro něho nevýslovnou cenu a musí za něj taky nést odpovědnost.²² Dnešní doba se vyznačuje rychlým rozvojem technologických objevů a velkými možnostmi, avšak věda bez svědomí může vést ke zničení člověka. V naší době tuto moudrost potřebujeme více než v minulých dobách. Osud světa je v nebezpečí, pokud nebude veden

¹⁷ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.15.

¹⁸ Srov. SMAHEL, R. *Domov prožít – domov vytvářet*. Brno. Nakladatelství Matice Cyrilometodějská s.r.o., 1995, s.7.

¹⁹ Srov. *Tamtéž* s.6.

²⁰ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.113-14.

²¹ Srov. *Tamtéž* s.16.

²² Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry ze dne 22.2.1987*– Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 41

skutečně moudrými lidmi.²³

Člověku byl dán Bohem určitý řád, podle něhož má užívat své tělo a rovněž možnost rozhodovat o něm a zároveň upravovat a řídit svůj život i jednání. Bůh je láska a život. Bůh určil muže a ženu k účasti na tajemství osobního společenství, na díle Boha Stvořitele a Otce.²⁴

Nutnost přemýšlení o ceně lidského života a plození je nevyhnutelná. Technické zásahy, provedené na lidské bytosti již od prvních okamžiků jejího vzniku, lze teprve pak mravně zhodnotit. Oplodněním vajíčka začíná nový život. Tento život člověka není životem nikoho jiného jenom jeho samého, který se vyvíjí sám pro sebe.²⁵

Život každého člověka je nutno bezmezně brát v úvahu již od chvíle početí, protože jedině člověk je ten, kterého Stvořitel chtěl pro něj samého. Bůh stvořil člověka zároveň s jeho nehmotnou duší, čímž se člověk odlišuje od ostatních živých tvorů. Člověk je celou svojí existencí obrazem Boha. Lidský život je posvátný, neboť je od počátku výsledkem stvořitelského díla, a proto má stále vazbu na Boha, který je jeho jediným cílem.²⁶

Z tohoto důvodu je třeba lidskou bytost respektovat a jednat s ní jako s osobou. Také musí být uznávána její práva jako osoby, a je to právo na život, které platí v plném rozsahu pro každou nevinnou lidskou bytost.²⁷

S lidským zárodkem se musí jednat jako s osobou a musí být chráněn ve své celistvosti již od jeho početí. Nutností je proto lidský zárodek chránit a věnovat mu veškerou lékařskou péči, jako každé jiné lidské bytosti. V dnešní době se již od počátku těhotenství provádí různá vyšetření za účelem zjištění stavu zárodku, aby se mohly provést terapeutické či chirurgické zákroky.²⁸

Proti mravnímu zákonu se prohřešují ti, kteří z důvodů zjištění špatných výsledků připouští umělý potrat, což se rovná vynesení rozsudku smrti. V případě umělého potratu nesou vinu všichni, kteří s ním souhlasí, to znamená

²³ Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry ze dne 22.2.1987* – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 43.

²⁴ Srov. *Tamtéž* s.41.

²⁵ Srov. *Tamtéž* s.44.

²⁶ Srov. *Tamtéž* s.46.

²⁷ Srov. *Tamtéž* s.48.

²⁸ Srov. *Tamtéž* s.48.

i lékař, který zákrok provádí.²⁹

Odsouzeníhodné je vydávat směrnice či programy vědeckých organizací, veřejných a zdravotních úřadů ohledně porušování práva na život při zjištění vrozených vad nebo dědičných onemocnění. Není v žádném případě přípustné z pohledu katolické církve provádět zákroky na živých lidských zárodcích, protože neexistuje žádná mravní jistota, že se na nich nenapáchá nějaká škoda. Zásah je dovolen jen v případě ušlechtilého cíle, který má terapeutický účel a bude ku prospěchu lidskému zárodku.³⁰

Svatý Stolec, který vydal Chartu práv rodiny, v ní zdůrazňuje: Respektování důstojnosti lidské osoby vylučuje jakékoliv pokusy při využívání lidského zárodku. Udržování lidského zárodku při životě buď přirozeně, nebo uměle pro pokusné či obchodní účely se zcela příčí lidské důstojnosti.³¹

Rozhodně je třeba zdůraznit, že nic a nikdo nemůže žádným způsobem dopustit zabití nevinné lidské bytosti, ať je to plod nebo zárodek, dítě nebo dospělý, člověk nebo nevléčitelně nemocný či umírající.³²

1.1.3 Člověk jako osoba

Člověk je osoba, a protože je středem zájmu etiky, projevuje se personální myšlení výrazněji v etice a morální teologii.³³

Ve slově osoba je zahrnuto vše, co je v křesťanské tradici spojeno s důstojností a lidským bytím. Každý člověk má svou identitu, je součástí přírody, ale zároveň se od přírody liší.³⁴

Pro svou tělesnou schránku je osoba člověka poutána životem a řídí se určitými pravidly. Život osoby probíhá v různých podmínkách a může probíhat odlišným způsobem. Osoba je vydána sobě samé a rozhoduje se podle sebe. Na

²⁹ Srov. RATZINGER, J. *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987–Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, s. 49.

³⁰ Srov. *Tamtéž* s.49.

³¹ Srov. *Tamtéž* s.49.

³² Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.17.

³³ Srov. ROTTER, H. *Osoba a etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 20.

³⁴ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.29.

jedné straně je člověk jedinečný, na druhé straně je závislý materiálně i personálně na druhých a sám je tu pro druhé. Člověk se stává osobou tím, že je uznán Bohem. Mezilidské a společenské vztahy důstojnost člověka nezakládají, jen ji uznávají.³⁵

Pro věřícího člověka je v pojmu osoby důležitá náboženská dimenze, která je spojena se skutečností, že člověk byl stvořen „k obrazu Božímu“ (Gn 1, 26-27) a že Bůh nám dává život.³⁶

Život člověka a životy ostatních lidí jsou posvátné, proto se s nimi nesmí beztrestně manipulovat. Člověk se nesmí stát vládcem nad životem a smrtí své či druhých lidí.³⁷

Bible se dívá na člověka jako na partnera samého Boha, který člověka vysvobodil z poroby egyptského zajetí a babylónského exilu. To jsou jasné důkazy přístupu Boha k osobě člověka, kdy Bůh s ním uzavírá opakovaně smlouvu. Tím, že Bůh dal lidem na vědomí své jméno, chce spolupracovat s jednotlivou osobou. V bibli Bůh oslovuje své vybrané spolupracovníky jmény jednotlivých osob, a to například Abraham, Izaiáš nebo Jonáš.³⁸

Autor Hans Rotter ve své knize uvádí k pojmu osoby následující: „*Pojem osoby, který svým významem směřuje především k individualitě a nezaměnitelnosti člověka, má v podstatně biblicko-teologické kořeny.*“³⁹ Dále autor uvádí, že v 19. století si pod pojmem osoby představovali pohled tělesnosti. Osoba tudíž byla považována za stále vyvíjející se bytost, jejíž schopnosti se dále vytvářejí. Vznikl tak pojem osoby, která zúročuje zkušenosti a má vztah k materialismu.

Zárodek člověka není ještě od samého začátku hotovou osobou, ale je

³⁵ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s. 29.

³⁶ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, 2005, s.36.

³⁷ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.30.

³⁸ Srov. ROTTER, H. *Osoba a etika*. Brno: Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury 1997, s.10.

³⁹ ROTTER, H. *Osoba a etika*. Brno: Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s.10.

zrozeným stvořením, v němž je zakotvena osoba, která se bude dále rozvíjet.⁴⁰ I mezi těmi, kteří vyznávají jiná náboženství, budou s námi mnozí zajedno, že víra v Boha Stvořitele, prozřetelného Pána života, dává každé lidské osobě důstojnost a zaručuje jí úctu.⁴¹ Lze doufat, že toto prohlášení se setká s kladnou odezvou u lidí dobré vůle, kteří, i když mají jiné filozofické či ideologické názory, mají však živé povědomí o právech lidské osoby.⁴²

1.1.4 Zdraví v životě člověka

V katechismu katolické církve se uvádí: „*Život a tělesné zdraví jsou cenné dary od Boha. Máme o ně rozumně pečovat a brát přitom v úvahu potřeby druhých a obecné dobro.*“⁴³ Ukazuje se význam ctnosti mírnosti u člověka, aby se vyhnul přejídání, používání alkoholu, kouření a zneužívání léků. Ti, kdo najdou zálibu v alkoholu, ohrožují tak sebe i ostatní a dopouštějí se těžkého provinění. Velkým nebezpečím, které působí těžké škody na lidském zdraví a životě, jsou drogy.⁴⁴

V dnešní době dochází ke změně postupu ze strany lékařů a ošetřujícího personálu, a to tak, že hlavním a aktivním spoluhráčem v boji proti vlastní nemoci je nemocný, který se zúčastní spolurozhodování na diagnostických procedurách, terapeutických postupech a možnostech při prodlužování života. Proto je třeba dobře odhadnout individualitu a psychiku nemocného, aby bylo možno v souvislosti s věkem určit jeho možnosti.⁴⁵

Pro zachování zdraví a odstranění chorob je třeba, aby lidé žili zdravým a vyváženým životním stylem, zúčastňovali se preventivních prohlídek, očkování a praktikovali zdravou výživu, a tak se snažili o zachování zdraví. I když člověk zachovává správnou péči o své tělesné i duševní zdraví, nikdy není jistota, že mu

⁴⁰ Srov. ROTTER, H. *Osoba a etika*. Brno: Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, s. 13.

⁴¹ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Bona et iura, Deklarace o eutanazii*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 15.

⁴² Srov. *Tamtéž*. s.15.

⁴³ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.560.

⁴⁴ Srov. *Tamtéž*. s.561.

⁴⁵ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.42.

zdraví trvale zůstane a bude pořád zdravý.⁴⁶

Křesťané vidí v nemoci i utrpení požehnání. K posílení odpovědnosti za zdraví musí společnost přijmout určitá společenská i politická rozhodnutí k ochraně zdraví. Zdraví je věcí individuální a zároveň i celospolečenskou. Proto musí společnost včas reagovat na nově vzniklé situace. Jedná se o nárůst péče ve stáří, odpovědnou zdravotní politiku farmaceutického průmyslu, činnost a odpovědnost nemocenských pojišťoven, lékařů i ošetřujícího personálu.⁴⁷

Péče o zdraví občanů vyžaduje pomoc společnosti k vytvoření existenčních podmínek, které by umožnily lidem růst a dosáhnout zralosti. Jsou to pokrm a oděv, obydlí, zdravotní péče, základní vzdělání, práce a sociální zajištění.⁴⁸

Každý z nás je rovněž závislý na tom, jak funguje naše zdravotnictví a do jaké míry je financováno. Na financování zdravotnictví závisí z velké části taky to, jaká péče bude pro člověka dostupná, proto strukturální změny prováděné ve společnosti se nesmí provádět na úkor jednotlivých lidí, skupin, nemocných či osob zdravotně postižených.⁴⁹

1.1.5 Nepředvídatelnost a neuchopitelnost života člověka

K životu člověka patří i věci, které jsou neuchopitelné, a rovněž ty, které jsou nepředvídané. Dobře je vystihuje přísloví „*Člověk míní, Pánbůh mění.*“ Během našeho života se vyskytují různé události, které nelze dopředu určit, ale patří to k našemu životu, jinak by byl náš život bez překvapení a nudný.⁵⁰

V dnešní době je proto nutností důkladné plánování a z toho vyplývající vyšší odpovědnost. Člověk zodpovědný má proto myslet na budoucnost, plánovat si život a nenechávat věci náhodě.⁵¹

Život člověka se skládá nejen ze záměrného jednání, ale vyskytují se v něm

⁴⁶ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.41.

⁴⁷ Srov. *Tamtéž* s.42.

⁴⁸ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 560.

⁴⁹ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.42.

⁵⁰ Srov. *Tamtéž* s.36.

⁵¹ Srov. *Tamtéž* s.36.

i četné nepředvídatelné nahodilosti. Jako příklad můžeme uvést nechtěné těhotenství, nebo to může být náhlá nutnost péče o starého partnera, narozené postižené dítě. Mezi nepředvídatelné věci patří také náhlá ztráta zdraví, těžká nemoc či úmrtí člověka do té doby zdravého.⁵²

Vyskytují se události, které nemůžeme za žádných okolností předvídat, a události či situace, které se vyskytly, byly nepředvídatelné nebo se staly buď z lehkomyšlnosti, nebo z opomenutí. Právě tím, jak je člověk připraven na tyto události, se projevuje jeho zodpovědné jednání. Zodpovědně se v dnešní době chová ten, jenž například při zavádění nových technologií si je vědom důsledků jak pozitivních, tak negativních, které takové jednání přinese člověku i samotné společnosti.⁵³

Jakoby Bernard ve své knize „Tajemství umírání“ píše: „*Nic se neděje náhodně, vše má hlubší smysl, i když to náš rozum nedokáže postihnout.*“⁵⁴

Lukášovo evangelium nás seznamuje s podobenstvím o boháči a stodolách, když se jednomu bohatému člověku na polích hojně urodilo, plánoval si zbourat stávající stodoly a postavit nové, aby měl kde složit svou úrodu a mohl si užívat bezstarostně života, ale Bůh mu řekl, že ještě této noci si vyžádají jeho duši., tak dopadne ten, který si hromadí poklady na zemi a není bohatý před Bohem. (Srov. Lk 12,16-21).

K nepředvídatelným věcem může dojít, i když si naplánujeme svou budoucnost, protože ne všechno jde v našem životě naplánovat. To, že si něco naplánujeme, ještě neznamená, že to musí vyjít. Ze životních zkušeností víme, že dojde-li k nějakým nečekaným situacím, proto je třeba přijmout okamžité rozhodnutí. Stane se to ale jen v případě, je-li život otevřený. Když se takovéto překvapení vyskytne, je velkým uměním říci na něj ano.⁵⁵

Věřící křesťané vědí, že Bůh může i zlé v dobré obrátit. Ten, který si chce všechno v životě naplánovat a být proti všem rizikům v životě pojištěn, je

⁵² Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.36.

⁵³ Srov. *Tamtéž* s.36.

⁵⁴ JAKOBY, B. *Tajemství umírání*, Liberec: nakladatelství Dialog, 2005, s. 9.

⁵⁵ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.36.

projevem úzkosti a opovážlivosti vůči samotnému Bohu. Odvahu a sílu má ten, kdo se v životě smíří s tím, že v něm dochází k různým druhům překvapení a spolehne se na Boha.⁵⁶

Život nezávisí jen na zdraví a štěstí, vyskytuje se v něm i bolest a utrpení. Křesťané mají víru a důvěru v Boha všemohoucího, který jim svými milostmi v životě pomůže překonat tyto životní nesnáze.⁵⁷

1.2 Stáří jako fenomén

U každého člověka probíhá stárnutí. Přemýšlet o tomto jevu není jen úkolem starých, ale je důležité pro každého. Náš život bude mít úspěch tehdy, pokud tomuto procesu budeme čelit, neboť stárnutí je základní zkušeností člověka. Jestli se u člověka stárnutí vydaří, to již záleží na něm.⁵⁸

Stárnutí je procesem, který je zahrnut do celkového životního děje člověka. O starších lidech můžeme hovořit jako o lidech ve třetím věku (první věk - věk dítěte, druhým věk dospělého člověka). Můžeme se na ně dívat jako na lidi, kteří se v určitém směru odlišují od lidí ve věku dospělém.⁵⁹

Stárnutí je nejen fenomén, který se dotýká fyzicky nás všech. Je to zároveň proces s určitým smyslem. Pokud objevíme tento smysl, tehdy budeme schopni své stárnutí přijmout správným způsobem.⁶⁰

Dnešní dobu charakterizuje určitá krize v pohledu na stáří, které je přijímáno konfliktně.⁶¹

Teprve ve stáří chápeme podstatu tradice. Ve stáří máme prostor dělat to, co chceme, nejenom to, co musíme. Tato svoboda je však ve stáří tvrdě zaplacená, neboť člověk má více času za sebou než před sebou.⁶²

⁵⁶ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.36.

⁵⁷ Srov. *Tamtéž*. s.36.

⁵⁸ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.6-7.

⁵⁹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie nemoci*. Praha: Nakladatelství Grada Publishing, 2002, s.136.

⁶⁰ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.11.

⁶¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Nakladatelství Panorama, 1989, s.17.

⁶² Srov. *Tamtéž* s. 388.

1.2.1 Projevy stáří

Vyzrálé, jasné stáří má své typické vnější poznávací znaky. Nelze je skrývat a nelze je ani přehlédnout. Vyzrálým stářím se rozumí pokročilý věk tj. 75 až 89 let. Tato věková kategorie již zpravidla vykazuje snížení fyzických a psychických sil.⁶³

U stárnutí jde o komplikovaný proces. Mlynářová dělí procesy stárnutí na tři procesy: biologický, psychologický a sociální. U **biologického stárnutí** dochází k vývojovým změnám a první známky biologického stárnutí se objevují již kolem 25 roku života.

Biologické stáří se vyznačuje úbytkem sil a selháváním fyzických a duševních funkcí.⁶⁴ Znaky biologického stárnutí, které lze při tomto procesu pozorovat, jsou: snížení citlivosti smyslových receptorů, snížení funkcí žláz s vnitřní sekrecí, omezení tkáňových struktur a kardiovaskulárních soustav, snížení funkce nervových spojení. Průběh těchto změn se projeví tím způsobem, že se ve stáří člověk rychleji unaví a potřebuje delší čas k obnovení fyzických a duševních sil. Člověk má pomalejší reakce na podněty a jeho výkon klesá.⁶⁵ Biologické stárnutí probíhá u každého jednotlivce individuálním tempem, podle toho, jakým životním stylem žije a jaké jsou jeho genetické dispozice.⁶⁶

Druhým procesem jsou **psychologické aspekty stárnutí**. O tento proces se začali zajímat odborníci až ve 20. století. Do této doby byli předmětem studia většinou jen nemocní a staří lidé, takoví, kterým se poskytovala nějaká sociální péče. Autoři se většinou soustředili na sledování buď jedné, nebo několika psychických funkcí. Mlynářová uvádí, že psychologické stárnutí úzce souvisí se stárnutím biologickým i sociálním.⁶⁷

Snížení fyzické výkonnosti, fyziologické obtíže a nastavení sociálního okolí ke stáří se odráží v sebehodnocení jedince. Všechno se promítá do jeho

⁶³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Nakladatelství Panorama, 1989, s.21.

⁶⁴ Srov. SCHMEIDLER, K. A KOL. *Problémy mobility stárnoucí populace*. Brno: Nakladatelství Novpress, 2009, s.39.

⁶⁵ Srov. Tamtéž s.39.

⁶⁶ Srov. SCHMEIDLER, K. A KOL. *Problémy mobility stárnoucí populace*, Brno: Nakladatelství Novpress, 2009, s.39.

⁶⁷ Srov. Tamtéž s.40.

momentálního i dlouhodobého psychického stavu. Hoskovec, Štikar a Štikarová jsou toho názoru, že v psychologii neexistují jednotlivé teorie stárnutí.⁶⁸ Někteří autoři dokazují jasný pokles a hranice duševních výkonů v oblasti paměti. Stárnutím dochází rovněž ke změnám v osobnosti.⁶⁹

S věkem klesá vitalita a energie, ale tyto změny jsou vyváženy trpělivostí, systematičností, důsledností a vytrvalostí. Prováděné činnosti trvají ve stáří člověku déle. Růst však může například dlouhodobá paměť, paměť na tóny, slovní zásoba. Bývají však úzkostní, nejistí v neznámém prostředí. Starý člověk je rychleji unaven a trpí často poruchami spánku.⁷⁰ Prozatím se nenašel žádný typ osobnosti, který by byl typický pro stáří.⁷¹

O sociálním stárnutí Mlynářová konstatuje, že sociální prostředí má vliv na psychický vývoj jedince. Sociální stárnutí je definováno rozpadem sociálních sítí seniorů, jejich sociálním oddělením a rostoucí sociální závislostí na sociálním státu.⁷²

Se sociálním stárnutím je spjatá rovněž sociální role starých lidí ve společnosti. V naší společnosti chybí ideál stáří, který by byl životaschopný, a proto nevíme jak začlenit staré lidi do společenských struktur, co jim nabídnout a co od nich můžeme očekávat. Je třeba se nad rolí stáří znova zamyslet.⁷³

Velkou psychickou zátěží pro člověka je odchod do důchodu, odchod dětí z rodiny a ovdovění. Jsou to situace vysoce stresující, které vedou k pocitům samoty a opuštěnosti.⁷⁴

Josef Petr Ondok se ve své knize zabývá mezi jinými i gerontologií. Tato věda zkoumá proces stárnutí a jeho vliv na nemoci v období lidského života obvykle po 75. roce života.⁷⁵ Toto období je provázeno specifickými ireverzibilními fyziologickými změnami a postupným selháváním rozličných

⁶⁸ Srov. SCHMEIDLER, K. A KOL. *Problémy mobility stárnoucí populace*, Brno: Nakladatelství Novpress, 2009, s.40.

⁶⁹ Srov. *Tamtéž* s.41.

⁷⁰ Srov. *Tamtéž* s.42.

⁷¹ Srov. *Tamtéž* s.43.

⁷² Srov. *Tamtéž* s.43.

⁷³ Srov. *Tamtéž* s.43.

⁷⁴ Srov. *Tamtéž* s.44.

⁷⁵ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, 2005, s.176-177.

vitálních funkcí. V tomto období je člověk ohrožován charakteristickými nemocemi jako ischemická choroba, mozková mrtvice, arterioskleróza, cukrovka, artritida, osteoporóza, Parkinsonova nemoc, Alzheimerova choroba a mnoho dalších onemocnění.⁷⁶

Příznivý vliv na zpomalování stárnutí byl prokázán u lidí, kteří pravidelně cvičí. Pravidelné cvičení snižuje řadu onemocnění, jako infarkt myokardu, anginu pectoris, vysoký krevní tlak, osteoporózu a další onemocnění. Příznivý vliv má rovněž omezení kalorického obsahu potravy.⁷⁷

1.2.2 Stáří, jako studnice životních zkušeností a zdroj poučení

Stáří je výzvou, abychom se zahleděli do sebe a našli tam nádherné vzpomínky, vnitřní bohatství, které se projevuje množstvím prožitků a zkušeností.⁷⁸ Neboť kdo si ve stáří uvědomí tajemství života a pochopí svůj život jako celek, stane se moudrým. To je první úkol stáří, stát se moudrým.⁷⁹

Biblická kniha Sirachovec nám v jednom z veršů ukazuje ctnosti, které by měly zdobit stáří. Píše se v ní o soudnosti, která má zdobit šediny a o rozvážnosti a umění poradit, jež má být vlastností starších. Korunou starých lidí má být bohatá zkušenost a chloubou bázeň před Bohem. (Sir 25, 4-6). Jsou to ctnosti, které starý člověk potřebuje k naplnění svého stáří. Být

soudným a umět poradit jsou velice důležité věci, které nespádnou z nebe. Staří lidé vidí jasněji, kde může být v určité situaci kámen úrazu. Díky bohatým životním zkušenostem dovedou lépe posoudit situaci. To, jak život žijeme, nezáleží ani tolik na určitých konkrétních skutečnostech, ale jakou jim přisuzujeme důležitost. Pohled starších je často důležitým vodítkem pro mladé.⁸⁰

Bible nám dává příklad, jak Mojžíš před celým shromážděním Izraele vyhlásil v jednom z veršů písně úctu ke stáří „*Rozpomeň se na dávné dny, snaž se porozumět létům zašlých pokolení, vyptávej se svého otce, on ti poví, svých*

⁷⁶ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, 2005, s.177.

⁷⁷ Srov. *Tamtéž* s.180.

⁷⁸ Srov. GRÜN, A. *Umění stárnout*.Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.12.

⁷⁹ Srov. *Tamtéž* s.13.

⁸⁰ Srov. *Tamtéž* s.80.

starců, oni ti řeknou. .“(Dt 32,7).

Mojžíš věděl, že ve starých lidech přebývá moudrost a vědomost, kterou lid potřebuje k dobrému životu.⁸¹ Tato moudrá slova platí vlastně pro celé lidstvo.

Morální i politické katastrofy 20. století jsou důkazem toho, že lidstvo není schopno ani ochotno se poučit z chyb minulých generací. Přes všechny kulturní zlomy a generační konflikty v historii jednoho národa i celého kontinentu jsou pro nás dějiny studnicí poučení. Především jednotlivci jsou schopni z této studnice čerpat. Jejich cílem není pouze vědění, ale rovněž moudrost, a to i moudrost pramenící z náboženství.⁸²

Na základě Lukášova Evangelia jsou staří lidé obrazem moudrosti, to znamená rozumnost, např. Zachariáš a Alžběta, kdy jim Bůh na podzim jejich života slíbil narození potomka. Zachariáš se mlčky naučil věřit v to, co mu slíbil Bůh. Další dvojicí je Simeon a Anna, ti, když spatřili Ježíše Krista, poznali ve své moudrosti jeho tajemství. Vidí do hloubky a celému národu vypovídají, koho spatřili. Vidí v Ježíši světlo, ve své moudrosti chápou souvislosti a vidí v něm spásu pro lid Izraele.⁸³

Řada starých lidí má světu co sdělit. Mnoho z nich však postrádá fórum, které by jejich poselství vyslyšelo. Jestli dostanou staří lidé prostor vyjádřit to pravé bohatství, které vlastní, a jestli se najdou posluchači, pak bude umění stárnout vydařené.⁸⁴

Ten, jenž ve stáří prohlédne tajemství života a pochopí svůj život jako celek, stane se moudrým. Prvním úkolem stáří je stát se moudrým.⁸⁵

V dnešní době existuje pokušení „likvidovat“ své starce a obětovat je. Ve společnosti se začíná naříkat, a je v tom cítit určitá agresivita vůči přestárlé společnosti.

Začínáme oddělovat a vylučovat staré lidi ze společenství mladších lidí. V různých diskusích a článcích se o starých lidech hovoří jako o zátěži naší

⁸¹ Srov. ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Nakladatelství Triton, 2005, s.6.

⁸² Srov. KAPELLARI, E. *Znamé osobnosti tváří v tvář smrti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.7.

⁸³ Srov. GRÜN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 2009, s.15.

⁸⁴ Srov. *Tamtéž* s.9.

⁸⁵ Srov. *Tamtéž* s.13.

společnosti.⁸⁶ Nesmíme staré lidi obětovat na základě ekonomických kalkulací, neboť by nám chyběla moudrost starců.

I v dnešní době staré lidi potřebujeme, neboť nám řeknou, jak jednotlivé části života patří dohromady, jak postavit pevný dům pro naši společnost, jaké zvolit v životě měřítko, aby byl život úspěšný.⁸⁷

Moudré stáří nepřichází samo. Všichni jsme gramotní, málokterí vzdělání, ale výjimečně moudří. Vzdělávejme se, snažme se o dosažení moudrosti. Potom moudře, dospěle přistupme k fázi života, která má nejen strasti, ale i radosti.⁸⁸

Pokud dopustíme, aby moudří staří lidé zmizeli, potom společnost přijde o to mít smysl pro správnou míru. V dřívějších dobách si společnost starých lidí velmi cenila, byli pro ni bohatstvím národa.⁸⁹

1.2.3 Důstojnost člověka starého, těžce nemocného

Vznešenou důstojnost člověka, zvláště jeho právo na život, slavnostně potvrdil Druhý vatikánský koncil. Odsoudil zločiny namířené proti životu, mezi které patří vražda bez rozdílu jejího provedení, genocida, potrat, eutanazie a taky sebevražda provedená dobrovolně.⁹⁰ *“Lidský jedinec má osobní důstojnost, protože je Božím obrazem, člověk není jen něco, nýbrž někdo.”*⁹¹

Hlavním důvodem důstojnosti člověka je to, že jen člověk je povolán k tomu, aby se podílel poznáním a láskou na Božím životě, pro který byl Bohem stvořen.⁹² Zvláště významně je důstojnost člověka založena na tom, že je povolán ke společenství s Bohem.⁹³

Rovněž lidský život starého, těžce nemocného, zdravotně postiženého nebo umírajícího, který klade velké nároky na péči a ošetřování, má svou důstojnost. Člověk za žádných okolností nesmí být ve své důstojnosti krácen, jeho důstojnost

⁸⁶ GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.5-6.

⁸⁷ Srov. *Tamtéž* s. 5-6.

⁸⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*. Praha: Nakladatelství Panorama, 1989, s.389.

⁸⁹ Srov. GRŮN, A. *Umění stárnout*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.5-6.

⁹⁰ Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. *Prohlášení Bona et iura, Deklarace o eutanazii*, 1980, s.14.

⁹¹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.101.

⁹² Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.101.

⁹³ Srov. *Tamtéž* s.101.

mu nesmí být upírána..⁹⁴

V dnešní době se znovu objevují názory, které se snaží rozlišovat mezi životem, který má cenu, jedná se o život mladý, produktivní, výkonný, zdravý a životem bezcenným, kde se zařazuje život starých, postižených, těžce nemocných a neproduktivních lidí.⁹⁵

Je třeba rozhodně prohlásit, že každý člověk bez ohledu na to, zda je zdravý či nemocný, starý či postižený, produktivní, nebo takový, který představuje pro rodinu či společnost zátěž, je vždy „*Obrazem Božím*“. Není to vlastní kvalita člověka, ale Boží přijetí a povolání, je tím, co učinilo člověka obrazem Božím a tím mu byla propůjčena důstojnost. Důstojnost člověka je nutno projevit a zachovat právě v postoji k životu starého, nemocného, postiženého a umírajícího.⁹⁶

V praxi je důstojnost života, který je poznamenán nemocí, postižením nebo smrtí ohrožena více odcizením, zbavením svéprávnosti, než zpochybňováním práva na život. Proto v mnoha případech dochází při lékařském ošetřování těžce nemocných a starých lidí k tomu, že stále zhoršující se stav starých a těžce nemocných lidí vyvolává rezignaci. Péče o pacienta se musí provádět vždy v kladném zájmu a v zájmu pokračování důstojného lidského života.⁹⁷

Lékařský zákrok by se neměl provádět v případě, když si od provedení tohoto zákroku nelze slibovat nějaké zlepšení. Péče o pacienta se musí provádět za účelem prodloužení života, nemá se to dít za účelem prodlužování umírání. V rámci lidské důstojnosti, je třeba respektovat právo postiženého. Co se přiči lidské důstojnosti je to, že ne ve všech případech se rodinní příslušníci či ošetřující personál chovají tak, jak vyžaduje vážnost situace. Je proto důležité dbát o důstojné zacházení s postiženým či umírajícím a vyvarovat se všeho, co tuto důstojnost poškozují.⁹⁸

⁹⁴ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s. 32.

⁹⁵ Srov. *Tamtéž* s. 32.

⁹⁶ Srov. *Tamtéž* s.32-33.

⁹⁷ Srov. *Tamtéž* s.32-33.

⁹⁸ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.32-33.

1.2.4 Nemoc a utrpení

Nemoc a utrpení v životě každého člověka jsou těžkou zkouškou. Teprve tehdy, když člověk onemocní, zjistí, jak je tvorem slabým, bezmocným a zranitelným. Nemoc nám může umožnit uvědomit si svou vlastní smrtelnost. V utrpení může u člověka dojít k uzavřenosti se do sebe, může propuknout až zoufalství a odvrácení se od Boha.⁹⁹

Křesťanský přístup k otázce utrpení zahrnuje tři podstatné znaky: důraz na boj s utrpením, poznání smyslu utrpení a odevzdání se do dobrých rukou. Je to Bible, která nás vyzývá k trpělivosti, je v ní také možno najít výzvu k boji s nemocí a utrpením. Ve Starém zákoně je mnoho příběhů na toto téma. Jako příklad může být příběh bezúhonného Joba, který žije v bázní Boží. Pokorně a odevzdaně přijímal dobré i zlé od Hospodina. Celá tato kniha pojednává o jeho rozporech s přáteli a s Bohem, o boji s utrpením.¹⁰⁰ Na konci příběhu „Hospodin Joba milostivě přijal“ (Job 42,9) a ďábel svou sázku prohrál.

Druhým znakem utrpení je poznání smyslu utrpení. Když je výsledek našeho snažení dobrý, posiluje nás to. Nesmyslné utrpení je nejhorším utrpením a vede k zoufalství. Utrpení se lépe snáší, když je nalezen smysl nemoci. Je to právě apoštol Pavel, který nám dává příklad hledání smyslu utrpení. Pro bolest, kterou mu způsoboval ďáblův osten, který jej srážel, došel k poznání, aby se nepovyšoval.¹⁰¹ Bylo mu zjeveno, že „ve slabosti se projeví Boží síla“ (2 Kor,9) Pavel se ve slabosti stal vlastně silný.

Třetím znakem utrpení je odevzdání se do „dobrých rukou.“ Příkladem je zvolání Ježíše Krista na Golgotě: „*Otče do tvých rukou odevzdávám svého ducha*“ (Luk 23,46).

⁹⁹ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.381-382.

¹⁰⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Nakladatelství Advent, 1991, s.58-59.

¹⁰¹ Srov. *Tamtéž* s.59.

1.3 Otázky umírání a smrti

V knize Genesis se píše, že si Bůh ze začátku nepřál smrt člověka, kterého stvořil k obrazu svému, naopak, obdařil ho nesmrtelností. Tím, že člověk porušil Boží zákaz při střežení a obdělávání Edenu (ráje) a snědl plody ze stromu poznání, dopustil se smrtelného hříchu a za tuto neposlušnost jej Bůh potrestal tím, že člověka učinil smrtelným tvorem (Gn 2,15-17).

Ve Starém zákoně se poprvé setkáváme se smrtí u Ábela, který zemřel rukou Kainovou. Byla to bratrovražda vyprovokovaná Kainovou závistí.

I po zmrtvýchvstání Pána Ježíše Krista je smrt něco těžkého a krutého, a proto se jí mnozí přímo děsí, neboť je konečností života na této Zemi. Kolem sebe vidíme různé druhy umírání. Umírání a následně smrt prožíváme například u nemocných rakovinou, u kterých lze přímo pozorovat, jak nám před očima chřadnou, u starých lidí, kteří chtějí zemřít, ale nemohou, u lidí, kteří žijí v beznaději a hlubokých depresích v zoufalství a ve smrtelné úzkosti. Smrt je víc než tělesný proces.¹⁰²

Každý člověk má v životě daný jen určitý časový úsek. Jeho čas života na Zemi je limitován. Začíná narozením a bez výjimky u všech končí smrtí. Každý život jednou skončí. Tuto skutečnost si lidé uvědomovali ve všech dobách, ale v historii lze pozorovat rozdíly v tom, jak se lidé na smrt dívali a jak tuto konečnost ve smrti přijímali.¹⁰³

Smrt byla brána jako přechod mezi krátkým a těžkým životem pozemským a blaženým životem na věčnosti. Z dochovaných pramenů je známo, že se lidé v minulých staletích měli problém dožít se středního věku. Lidé se seznamovali se smrtí pozorováním umírání svých nejbližších. Mnohdy jim při umírání pomáhali.¹⁰⁴

Do poloviny 20. století lidé umírali většinou obklopeni rodinou. Život a smrt spolu úzce souvisely, odebráním se na onen svět bylo samozřejmostí.¹⁰⁵

¹⁰² Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.14.

¹⁰³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.23.

¹⁰⁴ Srov. *Tamtéž* s.23.

¹⁰⁵ Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.12.

Když se někdo chystal na smrt, chystal se jakoby na cestu, kterou musí každý člověk jednou absolvovat. Přicházeli ho navštívit příbuzní, přátelé i sousedé, aby se s ním rozloučili a byli u umírajícího až do okamžiku smrti. Všichni znali průběh umírání, věděli o prožitcích a dojmech, které jim jako svou přímou a prožívanou zkušenost umírající sdělil. Tuto zkušenost si odnesli jako potvrzení a jistotu toho, že život po smrti existuje.¹⁰⁶

Musíme si uvědomit, že člověk není jen tělo, ale má i nesmrtelnou duši. Umírání je také loučení, jak ze strany umírajícího, tak ze strany pozůstalých. Je to hodně těžké od všeho se odloučit, všeho se vzdát, všechno opustit. Ani pro ty, kteří zde zůstanou, to není vůbec lehké, protože se musí vyrovnat s osaměním.¹⁰⁷

Charakter dnešní doby se projevuje útekem před utrpením a smrtí. O smrti se mluví jako o velké nesnazi pro lidský život, a proto by se jí chtěl člověk vyhnout, utéci před ní, ať už se snaží jakkoli, smrt vždy zvítězí. Když pátráme v minulosti, kde kdysi umírali lidé, tak zjistíme, že to bylo doma v rodině.¹⁰⁸

V dnešní době převažuje umírání lidí v nemocnici, starobinci, v domově důchodců, někde bez přítomnosti rodiny. Pozoruje-li člověk život na ulicích ve velkých městech, zdá se mu, jako by nikdo neumíral. Smrt je skoro vyloučena, ale i tak nelze vytěsnit smrt a smrtelnou úzkost člověka. Lidé v minulosti to věděli, a proto se večer, než šli spát, modlili za šťastnou hodinku smrti. Smrt nelze ze života vyloučit a naši předci si ji připomínali třeba nápisem na některých starých hodinách.¹⁰⁹ „*Mors certa hora incerta*“ „*Smrt je jistá, (jen) její hodina je nejistá.*“¹¹⁰

Když člověk odchází na onen svět, má před očima skutky a myšlenky, které působily na druhé. Čím více má člověk v průběhu umírání nevyřízených záležitostí, tím hůř se mu odchází ze světa.¹¹¹

¹⁰⁶ Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.12-13.

¹⁰⁷ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.14.

¹⁰⁸ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993. s.16.

¹⁰⁹ Srov. *Tamtéž* s.16.

¹¹⁰ ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.16.

¹¹¹ Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.9.

1.3.1 Fáze procesu umírání podle Bernarda Jakobyho

Podle Bernarda Jakobyho umírání jako proces probíhá v pěti fázích, jsou to fáze proměny, kde člověk přechází do jiného světa. Tento proces se děje ve vlnách, které autor přirovnává k porodním bolestem. Jeho model je popisem pacientova umírání. V jednotlivých fázích popisuje, kdy a jakým způsobem proces začíná a jaké jsou jeho projevy.¹¹²

Při první fázi dochází k uvolňování duše z těla – vznášení se. během této fáze nastává kolísání mezi životem a smrtí, pohybový aparát špatně pracuje. Člověk nedokáže opustit bez cizí pomoci lůžko a je odkázán na cizí pomoc, leží, sedí nebo stojí. Dochází k lehkému porušení vazby mezi tělem a duší, projevem toho je pocit lehkosti, spánek. Snění a bdění splývají. Nastává změna stavu vědomí jako příjemné uvolnění. Někdy však dochází k úleku a zneklidnění. Reakcemi na tento stav bývá strach, křečovitě upnutí k životu, anebo se nemocný uvolní a odevzdá. Tady se rozhoduje o průběhu umírání. Je to lehké porušení vazby mezi tělem a duší a je patrné někdy dlouho před smrtí.

Druhá fáze je konfrontací s vytěsněnými problémy – změna vnímání, kde se na povrch vědomí derou emoce a vzpomínky. Člověk se snaží vyrovnat sám se sebou, najít vnitřní klid a dořešit otevřené problémy. Nastává promítání různých scén ze života a člověk stojí tváří v tvář vlastní pravdě. Projevem toho může být vztek, strach a zuřivost. Takový člověk bojuje do poslední chvíle, proti nutnosti zemřít je agresivní. Vidí zesnulé předky a má pocit, jako by se vznášeli.¹¹³ Díky rozšířenému vědomí může takový člověk přesně pozorovat vše, co se kolem něho děje, přitom je v bezvědomí. Umírající vnímá a mluví současně s přítomnými i se zesnulými. V tomto případě může volit mezi životem a smrtí. Může se vrátit k životu.

Třetí fázi je poslední mobilizace fyzických rezerv – rozšíření vědomí. Umírající nepřijímá pevnou stravu, někdy se jeho stav krátkodobě zlepšuje. Vznikají různé reakce na tento stav, a to pozitivní, nebo negativní. Pomocí

¹¹² Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.96.

¹¹³ Srov. *Tamtéž* s.97.

rozšiřujícího se vědomí se duše odpoutává od světa a vnímá objekty duševního světa. Oči mu září vnitřním jasem. Smrt však nemusí ještě nějaký čas přijít. Přechod mezi těmito fázemi bývá plynulý. Člověk se může při tomto stavu pořád ještě vrátit do života a někdy se dokonce úplně uzdravit.¹¹⁴

Čtvrtá fáze je okamžikem smrti. Svou činnost končí všechny tělesné funkce a nastává zástava srdce a pak následuje poslední vydechnutí. Umírající tak s konečnou platností ukončuje svoji životní cestu na této Zemi a jeho pozornost je zaměřena na jiný svět, přichází smrt. Jeho duše je naplněna světlem a klidem a zemřelý vidí i slyší, co se kolem něho děje. Někteří lidé hovoří, že cítili smrt blízké osoby i její přítomnost, tělo zesnulého potřebuje klid asi dvě hodiny, aby duše v klidu mohla opustit tělo.

Pátou fází je proces výstupu duše z těla. Je to proces plynulého přechodu ze čtvrté do páté fáze. Jemno-hmotná vlákna stříbrné šňůry, která jsou spojením duše a těla se navždy přetrhnou. O jejich existenci jsou zmínky v Bibli. Duše se již do těla nemůže vrátit, a tak zemřelý definitivně odložil své tělo. Duše má tak určitý čas, kdy si zvyká na neznámé prostředí. Seznamuje se s novým okolím a je přijata zesnulými osobami, předky. To vede ke kontaktu mezi živými a mrtvými.¹¹⁵

1.3.2 Fáze procesu umírání podle Elizabeth Kübler - Rossové

Velice přehledně fáze umírání popsala na základě svých dlouholetých zkušeností s těžce nemocnými a umírajícími dr. Elizabeth Kübler – Rossová. Fázemi prochází jak pacient, tak i jeho nejbližší. Fáze umírání řadí rovněž do pěti fází:

První fáze: Negace, šok, popírání. Projevem toho je „*Ne já ne, pro mne to neplatí,*“ „*To není možné,*“ „*To je určitě omyl,*“ „*Zaměnili výsledky,*“ Proto je třeba navázat kontakt a získat důvěru.¹¹⁶

¹¹⁴ Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.99.

¹¹⁵ Srov. *Tamtéž* s.101.

¹¹⁶ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*.Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.25.

Druhá fáze: Agrese, hněv, vzpoura. projevem toho je „*Proč zrovna já,*“, „*Čí je to vina,*“, „*Vždyť mi nic nebylo,*“, „*Zlost na zdravé lidi, na zdravotníky,*“, „*Vyčítá nespravedlnost,*“ proto je třeba dovolit odreagování, nepohoršovat se.

Třetí fáze: Smlouvání, vyjednávání. Projevem je hledání zázračných léků, léčitelů a diet, pověr. Ochota zaplatit cokoliv. Činí velké sliby. Proto je třeba maximální trpělivosti, ale pozor na podvodníky.

Čtvrtá fáze: Deprese, smutek. Projevem je smutek z utrpěné ztráty, z hrozící ztráty, strach z účtování, strach o zajištění rodiny. Proto je třeba trpělivě naslouchat, pomoci urovnat vztahy, pomoci hledat řešení (zajištění rodiny apod.).

Pátá fáze: Akceptace, smíření, souhlas. Projevem je vyrovnání, pokora. Skončil boj, je čas loučení, „*Dokonáno jest*“, Do Tvých rukou. Proto je třeba mlčenlivá lidská přítomnost, držet za ruku, utřít slzu. Pozor – rodina možná potřebuje pomoc víc než pacient.¹¹⁷

Tyto fáze nemusí jít přesně za sebou. Některé se opakují a střídají i v jediném dni a některé fáze se naopak vůbec neuskuteční. Každý člověk je jiný, proto by nás to nemělo překvapit.¹¹⁸

Smrt není jen biologickým pochodem, jen koncem života člověka, začátek rozpadu lidského těla. Smrt je „něco více“, neboť skrývá v sobě tajemství, je přechodem a proměnou, neboť nese v sobě „zárodek věčnosti“.¹¹⁹

V této kapitole jsem se pokusil shrnout informace o daru života, který není jen výsledkem náhody, ale darem Božím, dále o životě ve všech životních fázích, jaký má význam zdraví v životě člověka, a o pojmu člověka jako osoby. Dále jsem se zaměřil na stáří, popsal jsem jeho kladné i záporné stránky, a na důstojnost starého člověka. Rovněž píšou o tom, jak je život nepředvídatelný a neuchopitelný, neboť všechno nelze naplánovat a předvídat. Dále při pohledu na umírání a smrt jsem se snažil porovnat pohled na umírání v minulosti a v současnosti a na závěr jsem popsal jednotlivé fáze umírání podle B. Jakobyho a E.K. Rossové.

¹¹⁷ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.25.

¹¹⁸ Srov. *Tamtéž* s.24.

¹¹⁹ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.21-22.

2. DUCHOVNÍ DOPROVÁZENÍ UMÍRAJÍCÍCH A PŘÍPRAVA NA SMRT

Druhá kapitola nám přiblíží duchovní doprovázení umírajících, význam pastýřské a lékařské péče o duši, jaké místo v životě má naděje, svátost pomazání nemocných a dále přijetí smrti s nadějí na vzkříšení. V závěru chci objasnit význam modlitby pro život křesťanů jako cesty, kterou se křesťan blíží ke svému cíli, a to ke spáse.

2.1. Duchovní péče o umírající

Pro výraz Duchovní (pastýřská) péče o umírající existuje více definic, jednou z nich je definice autora R.Bluhma: „*Pastýřská péče je pomocí lidem k dosažení pokoje, který přesahuje všeliký lidský rozum.*“¹²⁰ Jiný náš autor J.Smolík jí široce definoval jako „službu k víře a k životu z víry“.¹²¹

Byl to právě Ježíš, který se během svého působení zajímal o nemocné, uzdravoval je a pomáhal jim, rovněž posílal apoštoly kázat evangelium a uzdravovat nemocné. V celé historii církve se promítá služba trpícím a nemocným.¹²²

Co je to vlastně duchovní péče o umírajícího? Je to péče, kdy budeme upřímně umírajícího doprovázet a pomáhat mu v tom, aby zhodnotil a přijal svůj život. Nemocní, kteří jsou zasaženi nemocí, která může vést ke smrti, chtějí slyšet pravdu. Je velice důležité, jak se jim ona pravda řekne. Pravda se musí sdělit tak, aby jim zůstala naděje, a nesmí jim připadat, že zůstali bez pomoci.¹²³

Chybou by bylo ignorování spirituálních potřeb nemocného a nerespektování svobodné vůle člověka, vnucování vlastních názorů a vlastního přesvědčení. Hospic Anežky české se řídí zkušenostmi Matky Terezy, která si

¹²⁰ KŘIVOHLAVÝ, J., A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha.: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.49.

¹²¹ Srov. *Tamtéž* s.49.

¹²² Srov. HALÍK, T. *Sedm úvah o službě nemocným a trpícím*. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Cesta, 1991, s.7.

¹²³ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.135.

myslela, že musí lidi obracet, avšak pochopila, že je musí milovat, a obracet si je bude Pán. To je zcela fungující pravidlo.¹²⁴

R. Bluhma posuzuje cíl a účel pastýřské péče, že je to společenství s Bohem ve víře, zbavení se strachu a obav z odloučení od Boha, dále osvobození od našeho vlastního já, vrácení se k prameni života, k Bohu. K tomuto ještě přidává posílení víry, pomoci člověku žít podle evangelia, vznik vztahu našeho života k Bohu a umírání.

Pastýřskou péči můžeme rozdělit na péči o tělesně a psychicky nemocné, lehce nebo těžce nemocné a o umírající. V případě péče o umírající se jedná o pomoc umírajícím, aby přijali tuto skutečnost a vyrovnali se s ní.¹²⁵

Když se podíváme, jaký je rozdíl mezi někdejšími a dnešními způsoby duchovní (pastýřské) péče o umírající, jsou patrné tyto odlišnosti: Dříve – pastýř sám jednal z vlastní iniciativy, podle svého individuálního plánu, podle vlastní představy, bez ohledu na umírajícího. Dnes je tomu jinak. Je kladen důraz na spolupráci mezi pastýřem a umírajícím, na respekt pastýře k umírajícímu při rozhovoru s umírajícím, a důležitost dialogické formy pastýřské péče.¹²⁶

K rozhovoru s umírajícím je třeba se dobře připravit, vytvořit si postoj k jeho odchodu ze života, seznámit se s fakty časově omezeného života a mít na zřeteli to, že i já budu jednou umírajícím. Je to těžký úkol.

Cílem rozhovoru s umírajícím člověkem podle R. Bluhma je posílení víry umírajícího evangeliem, usměrnění vztahu umírajícího k Bohu, návrat domů, do společenství s Bohem, osvobození od sebe sama, oproštění se od obav, strachu a úzkosti.¹²⁷

Důležité je umírajícímu naslouchat, nechat jej mluvit. Je zde potřeba přítele, který bude umět nejen naslouchat, ale i umět rozhovor nenásilně usměrňovat. Důležitá je také atmosféra vztahu obou přítomných. Umění promluvit a slovně dobře vyjádřit myšlenky. Co umírající opravdu potřebuje, je povzbuzení, přečtení

¹²⁴ Srov. SVATOŠOVÁ, M., JIRMANOVÁ, M. *Hospic slovem a obrazem* Praha: Nakladatelství Ecce Homo, 1998, s.30.

¹²⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: 1995, s.50.

¹²⁶ Srov. *Tamtéž* s.50.

¹²⁷ Srov. *Tamtéž* s.54-55.

úryvku z písma svatého a nesmí chybět naděje.¹²⁸

Týden od 1. října 1988 byl vyhlášen otcem kardinálem Tomáškem týdnem modliteb za všechny, kteří pomáhají nemocným a trpícím. Bylo to v roce blahoslavené Anežky české. V tomto týdnu se společně podle Písma rozjímal o duchovním doprovázení starých, trpících, postižených a umírajících. Byly jim věnovány přímluvné modlitby a byly navrhovány nové možnosti, jak mohou věřící pomáhat celé společnosti.¹²⁹

Evangelium sv. Marka k nám promlouvá těmito slovy : *Tato nemoc není k smrti, ale k slávě Boží, aby Syn člověka byl skrze ni oslaven*“ (Mk 1,40-45). Těmito slovy se řídili mnozí svatí, například otec Damián, kterého nazývali „*otcem malomocných*“. Pomáhal nemocným do konce svých dnů, až sám na tuto nemoc zemřel. Dále to byl svatý František z Asisi. Z žen například svatá Alžběta Uherská a naše Anežka Přemyslovna. Obě jako dcery královské pomáhaly těm nejchudším a zasvětily život nemocným a trpícím. Staly se zakladatelkami špitálů, ošetřovaly ty nejubožejší. Obě svým životem ukázaly na hodnoty, které poskytuje láska k bližnímu. Nesčetně mnoho dalších křesťanů známých i neznámých se podílelo a podílí na službě bližnímu. Z posledních nejznámějších osobností to byla Matka Tereza z Kalkaty.¹³⁰

Velkým posláním toho, jenž poskytuje umírajícímu duchovní péči, je poskytnout mu takovouto křesťanskou smrt.¹³¹ V knize Moudrosti se setkáváme s myšlenkou Boží odplaty na věčnosti.¹³² Poselství církve zní: „*Smrt není pro křesťana konec, nýbrž začátek. Není to zničení a nicota, nýbrž nový začátek a život. Smrt není pouze „poslední hodinka, naopak po umírání následuje zmrtvýchvstání*“.¹³³

Smrt křesťana je spojena s Bohem, protože nás Bůh povolal k životu

¹²⁸ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.54.

¹²⁹ Srov. HALÍK, T. *Sedm úvah o službě ne mocným a trpícím*. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Cesta, 1991, s.5,6.

¹³⁰ Srov. *Tamtéž* s.46.

¹³¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.57.

¹³² Srov. CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.5-6.

¹³³ ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.18.

a k dokonalosti, slíbil nám Boží království, kde se s ním setkáme tváří v tvář a budeme s ním žít ve společenství.¹³⁴ Apoštol Pavel ve svém listu Římanům píše: *“Mzdou hříchu je smrt, ale darem Boží milosti je život věčný v Kristu Ježíši, našem Pánu“* (Ř 6,23).

2.1.1 Pastýřská a lékařská péče o duši

Pastýřská péče se týká lidí zdravých i nemocných. U nemocných pastýřskou péči dělíme ještě na péči o tělesně či psychicky nemocné, na lehce či vážně nemocné a na pastýřskou péči o umírající.¹³⁵

V případě lehce či vážně nemocných se jedná o posilování pacientů v jejich boji s nemocí, bolestmi a potížemi spojenými s nemocí, posílení jejich boje o zvládnutí obtíží spojených s nemocí a o vítězství nad nemocí. V případě péče o umírající pomáhat umírajícím přijmout nevyhnutelnou pravdu, smířit se s tím, co přichází a přijmout ve víře zaslíbení života věčného. Jedná-li se o pastýřskou péči o umírající pacienty, je možno ji rozdělit do tří fází:

1. fáze - premortální pastýřská péče (pastýřská péče v době před úmrtím),
2. fáze - perimortální pastýřská péče – (pastýřská péče při vlastním umírání)
3. fáze - postmortální pastýřská péče (pastýřská péče po úmrtí pacienta. Jedná se o pastýřskou péči o pozůstalé a zarmoucené).¹³⁶

S rozvojem civilizace se změnil i postoj ke smrti. Zmizely jak církevní, tak sociální vazby. K umírajícímu se již duchovní nevolá s takovou samozřejmostí jako dřív. Prožitek z umírání však vstupuje v posledních dvaceti letech do obecného povědomí.¹³⁷

Smutné je, že v českém zdravotnictví, jak píše Marie Svatošová se spoluautory, je spiritualita téma, o kterém se nemluví. Není to jen problém v naší zemi, nemůžeme za něj proto vinit bývalý režim, neboť se vyskytuje v ostatních

¹³⁴ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.18.

¹³⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.50.

¹³⁶ Srov. *Tamtéž* s.51.

¹³⁷ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.134.

zemích Evropy i ve světě.¹³⁸

Většina vysokoškolsky vzdělaných lékařů si myslí, že spiritualita je soukromá věc, která náleží duchovním. Často jsou zaměňovány potřeby psychologické a spirituální. Nejsou však stejné. Jde o hluboký a osobní přístup k pacientovi, ten vyžaduje i více soukromí, proto jsou jednolůžkové pokoje v hospicích nutností. Zkušený lékař, když pozná u pacienta těžkou depresi, přijde si s ním popovídat jako člověk s člověkem, najednou zjistí, že se nejednalo o depresi, kterou je třeba léčit antidepresivy ale o výčitky svědomí, které se u umírajících pacientů objevují.¹³⁹

Nemocný hledá někoho, komu by mohl svěřit všechno, co má na srdci. Bolí ho to, když jej okolí odmítá a nenalezne nikoho, kdo by jej doprovázel.¹⁴⁰ Dnes se stává mnohem častěji, že pacient se chce lékaři svěřit a čeká od něj pomoc při hledání odpovědi na otázky, které jej trápí. Jsou to otázky smyslu života a smyslu utrpení. I když to není bodově ohodnoceno zdravotní pojišťovnou, lékař nemůže jen tak pacienta zanechat bez odpovědi.¹⁴¹

Mohlo by se zdát, že věřící lékař nebude mít problémy s odpovědi, jenže to platí tehdy, když i pacient je věřící. Když jsou oba věřící, lze tuto situaci využít i terapeuticky. Potom se situace jak pro lékaře, tak pro pacienta stane zdrojem radosti a vzájemných obohacím.¹⁴²

Člověk, jenž se pravidelně setkává s umírajícími lidmi, poznává, že předem připravené odpovědi a logicky znějící rady málo pomohou při těchto setkáních.¹⁴³

Když umírající hodnotí svůj život, uvědomí si, že jsou záležitosti, které nevyřídil anebo nezvládl. Jde tady hlavně o otázku, jestli lásku dával nebo lásku odpíral, neboť měřítko lásky je spojeno s tajemstvím lidské existence. To, že

¹³⁸ Srov. SVATOŠOVÁ, M., JIRMANOVÁ, M. *Hospice slovem a obrazem*. Praha: Nakladatelství Ecce Homo, 1998, s.29.

¹³⁹ Srov. *Tamtéž* s.29.

¹⁴⁰ Srov. PERA H., WEINERT B., *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.135.

¹⁴¹ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.34.

¹⁴² Srov. *Tamtéž* s.34.

¹⁴³ Srov. PERA H., WEINERT B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.134.

milujeme, naplňuje náš život, potom naše umírání a rovněž i náš posmrtný život.¹⁴⁴ V dnešní době se při pastýřské péči o umírajícího klade důraz na spolupráci pastýře a pacienta, na dialogickou formu rozhovoru, na který je nutno se připravit. Není na něj připraven ten, kdo se zabývá často myšlenkou, že jeho život je časově omezený, neboť myšlenky mohou být ovlivněny skrytým strachem ze smrti. Není ním ani ten, kdo hodně četl o smrti a zná z paměti hodně citátů a myšlenek o smrti, neboť se může jednat o chladnokrevný odstup od smrti.¹⁴⁵

Spirituální služba ve zdravotnických zařízeních by měla vést k vytvoření takového pracovního prostředí, ve kterém by bylo dosaženo vzájemné hluboké důvěry s respektem a úctou, kde by mohl nemocný projevit vlastní názor. Je to péče o celého člověka, který potřebuje pomoc a který jim je svěřen. Jedná se o službu člověku, která je nekonečná.¹⁴⁶

Dále by měla být pro každého, nejenom pro ty, kteří si ji vyžádají, nebo za kterými je personál pošle. Pacient má možnost se jim svěřit nebo je může odmítnout.¹⁴⁷ Ve své knize *Poslední úsek cesty* Křivohlavý cituje Ansohna, který říká: „*V pravdivém vztahu k vlastní smrti stojí ten člověk, který ve svém životě poznal hodně umírajících lidí, byl přítomen jejich umírání a přitom v této zkoušce obstál.*“¹⁴⁸

Doprovázení umírajících je velká životní zkušenost. Patří zároveň ke kultuře lidského důstojného umírání.¹⁴⁹ Jde o zápas na „život a na smrt“, o osobní boj, pokus vyrovnat se s tím, co se týká i mne, z čeho mám strach a hrůzu. Ten, jenž takovým bojem prošel, může čelit nejen své smrti, ale i smrti druhého člověka.¹⁵⁰ Aleš Opatrný v *Malé příručce pastorační péče o nemocné* uvádí, že cílem pastýřského rozhovoru s umírajícím je především řeč o odpuštění, a slova,

¹⁴⁴ Srov. JAKOBY, B. *Tajemství umírání*. Liberec: Nakladatelství Dialog, 2005, s.89.

¹⁴⁵ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.54.

¹⁴⁶ Srov. PROKOP J. *Spiritualita umírajících pacientů*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s.30-31.

¹⁴⁷ Srov. *Tamtéž* s.31.

¹⁴⁸ KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.54.

¹⁴⁹ Srov. GRÜN, A. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 19.

¹⁵⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.54.

kteřá vedou k odpuštění a smíření se s lidmi i s Bohem. Ovšem velice důležité je pravdivé ujištění, že s nemocným prožíváme jeho nemoc a nenecháme jej v osamění. Rovněž o Boží lásce k nám, ze které plyne odpuštění a spása.¹⁵¹

Autoři Křivohlavý a Kaczmarczyk dále upozorňují na výrok Karla Bartha, který říká, že pastýřské péče o umírající je samozřejmě zapotřebí, neboť je třeba umírajícímu a všem ostatním dosvědčovat vítězství Pána Ježíše nad smrtí. Připomíná, že smrt byla Pánem Ježíšem již poražena, z toho důvodu se nesmíme poddávat poráženeckým myšlenkám.¹⁵²

Jestli se budeme opravdu snažit v péči o nemocné dělat to, co máme dělat, to znamená doprovázet nemocného s vírou a s upřímnou láskou, bude z toho mít užitek jak nemocný, tak duchovní i celá církev.¹⁵³

2.1.2 Svátost pomazání nemocných

Mezi sedmi svátostmi existuje jedna svátost, která posiluje zvláštním způsobem ty, kteří jsou postižení nemocí. Je to svátost pomazání nemocných.¹⁵⁴ Se svátostí pomazání nemocných se poprvé setkáváme v listě apoštola Jakuba, kde je jakýsi návod, jak se má tato svátost udělovat.¹⁵⁵ „*Je někdo z vás nemocen? Ať zavolá starší církve, ti ať se nad ním modlí a potírají ho olejem ve jménu Páně. Modlitby víry zachrání nemocného, Pán jej pozdvihne, a dopustil-li se hříchů, bude mu odpuštěno*“ (Jk 5,14-15).

Svátost nemocných je taková svátost, která pomáhá křesťanům k životu. V knize „Nemocným nablízku“ nám představuje autor použití oleje jako starého znamení lékařské pomoci a nedotknutelnosti.¹⁵⁶ Spousta lidí traduje svátost pomazání nemocných jako „poslední pomazání“ před smrtí. Je to však omyl. Pomazání nemocných nebo svátost pomazání nemocných je svátost,

¹⁵¹ Srov. PROKOP, J. *Spiritualita umírajících pacientů*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 23.

¹⁵² Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.55.

¹⁵³ Srov. PROKOP, J. *Spiritualita umírajících pacientů*. Brno: Masarykova univerzita, 2006, s.25.

¹⁵⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 384.

¹⁵⁵ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996. s.79.

¹⁵⁶ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.80.

prostřednictvím které církev svěřuje Pánu trpícímu a oslavenému těžce nemocné, aby jim ulehčil a uzdravil je.

Tato svátost se uděluje pomazáním olejem a vyřčením slov předepsaných v liturgických knihách knězem nebo biskupem, ne jáhnem.¹⁵⁷

Uděluje se po úvodních modlitbách, a to tak, že nejdříve kněz mlčky vkládá ruce na nemocného, pak následuje pomazání na dvou místech, zpravidla na hlavě a na rukou a kněz přednáší následující slova: „*Skrze toto svaté pomazání ať ti Pán pro své milosrdenství pomůže milostí Ducha svatého. Amen. Ať tě vysvobodí z hříchů, ať tě zachrání a posilní. Amen.*“¹⁵⁸

Pro udílení svátosti pomazání nemocných lze použít tyto zásady: svátost pomazání nemocných je určena pro živé, avšak povinností duchovního k pozůstalým je pomodlení se kněze společně s truchlícími, neboť jim usnadní se vyrovnat se ztrátou zemřelého. Druhou zásadou je, že udílení svátosti pomazání nemocných by mělo být součástí celého doprovázení nemocného, neboť prostřednictvím této svátosti může nemocný sám sebe snadněji přijmout. Třetí zásadou je udílení svátosti ve skupinách, v průběhu mše svaté lidem, kteří mají ke smrti různě daleko.¹⁵⁹

Účinkem slavení této svátosti jsou zvláštní milosti. Je to *dar Ducha svatého*, který pomáhá člověku překonat potíže, jejichž původcem je vážná nemoc nebo slabost stáří. Základní milostí této svátosti je milost útěchy, pokoje a odvahy. Dále je to *milost spojení se s Kristovým utrpením*. Prostřednictvím milostí v této svátosti obdrží nemocný sílu a dar proniknout hlouběji do Kristova utrpení. Dochází k určitému posvěcení nemocného, aby přinášel plody napodobováním Ježíšova utrpení. Utrpení, je následkem dědičného hříchu a má nový význam, stává se účastí na Ježíšově spásitelském díle.¹⁶⁰

Další milostí je *milost církve*, neboť nemocní, přijímající svátost pomazání nemocných, se dobrovolně přidružují ke Kristově utrpení a k jeho smrti a tím

¹⁵⁷ Srov. OPATRŇY, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.28.

¹⁵⁸ OPATRŇY, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.28.

¹⁵⁹ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.80.

¹⁶⁰ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří.: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.386.

jsou prospěšní Božímu lidu. Církev se rovněž při slavení této svátosti ve společenství svatých modlí za nemocné a nemocný zase prostřednictvím této svátosti přispívá k posvěcení církve a pro dobro všech lidí, pro něž církev trpí a obětuje se skrze Ježíše Bohu Otci.¹⁶¹

Svátost pomazání nemocných se může přijmout tehdy, když člověk vážně onemocní, nebo v tom případě jsou-li jeho síly stářím značně oslabeny. Můžeme ji přijmout i několikrát za život, pokud se nemocný uzdravil a znovu onemocněl. Důležité je chápat, že je to svátost, která má pomáhat v nemoci, a ne že je bezprostřední přípravou na smrt.¹⁶² Svátost pomazání nemocných je poselstvím naplněným radostí, neboť se s námi chce Kristus setkat i v nemoci.¹⁶³

Svátost pomazání nemocných je obrazem našeho napodobení Ježíšovy smrti a zmrtvýchvstání, které se začíná pomazáním při křtu svatém, které v nás potvrdilo nový život, dále biřmovací pomazání, které nás posílilo pro život a poslední pomazání, které nás ochraňuje na konci naší pozemské pouti pevnou hradbou v souvislosti na poslední boje než vstoupíme do Otcova domu.¹⁶⁴

Příprava na smrt je po stránce svátostné svaté přijímání Těla Kristova. Ocitne-li se člověk v blízkosti smrti, je-li to možné, nemocný by měl obnovit své vyznání víry a po přijímání pak kněz nemocnému může udělit plnomocné odpustky pro okamžik smrti.

Svátost pokání, která by měla předcházet svátosti přijímání, je velice důležitá. Ovšem v některých případech je nemocnému nedostupná, neboť ji již nemůže vykonat. Přesto je důležité si uvědomit, že důvěra v odpouštějícího Krista a lítost nad hříchy se může vzbuzovat u všech, kdo věří v Krista, byť své hříchy nevyznal. Proto lze vzbudit důvěru ke Kristu i lítost nad hříchem mnohdy i u člověka, který není schopen svátost pokání vykonat, a tak mu pomáhat na cestu ke spáse.¹⁶⁵

¹⁶¹ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří.: Karmelitánské nakladatelství, 2002 s.386.

¹⁶² Srov. OPATRŇY A., *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.28-29.

¹⁶³ Srov. PERA H., WEINERT B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.81.

¹⁶⁴ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří.: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.387.

¹⁶⁵ Srov. OPATRŇY A., *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.28-29.

Mnohdy ti, kteří pečují o nemocného, jej mohou ke svátosti pokání dobře a dlouhodobě připravit. Neboť staří lidé mají často strach, že si nevzpomenou na všechny hříchy a že se již neumějí vyzpovídat, že zapomenou postup. Je ale důležité, aby svátost smíření byla nemocnému nabízena jako pomoc, ne jako povinnost. Je třeba počítat s tím, že s nabídkou u některých lidí neuspějeme.¹⁶⁶

2.1.3 Umírající jako obdarování pro své okolí

Vzhledem k tomu, že každý člověk je jedinečný a neopakovatelný a každý život je jiný, jiné je i každé umírání. Od každého jedince se můžeme něčemu naučit a často nás dokážou obdarovat, i když ten dotyčný bude o hodně mladší než my. Ošetřovatelé si to uvědomují, jak nám sděluje Marie Svatošová ve své knize „Hospice a umění doprovázet“, ale dodává, že největší zisk z toho budeme mít až budeme my sami umírat. Jak poděkovat těmto lidem - především v tom, že uplatníme to, čemu nás naučili ve službě ostatním.¹⁶⁷

V knize Leona Dyczewského „Svatý Maxmilián Maria Kolbe“ se setkáváme s nejmladším světcem naší doby. Popisuje v ní mimo jiné i jeho působení na spoluvězně před smrtí. Otec Maxmilián hlásal dobrotu a bratrství a dosvědčoval tato slova praktickými skutky, neboť předával fyzicky slabším svou porci polévky a chléb, což v tomto případě byla cesta k přežití osvětimských muk. Stal se prostředníkem služby bližnímu a Božím průvodcem pro lidi.¹⁶⁸ „*Jeho život se stal vzorem i symbolem obrany člověka a služby člověku.*“¹⁶⁹ Günter Virt ve své knize „Žít až do konce“ nám zase přibližuje blahoslavenou řeholnici a zdravotní sestru Restitutu Kafkovou, která když čekala v nacistickém vězení na popravu, utěšovala své spoluvězně, a když odcházela na smrt, říkala, že jde na slavnost. Je to jeden z mnoha příkladů svědectví víry, na které navazuje další otázka – kde získali tito lidé tak pevnou víru, že mohli

¹⁶⁶ Srov. OPATRŇY, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.29.

¹⁶⁷ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.136.

¹⁶⁸ Srov. DYCZEWSKI, L. *Svatý Maxmilián Maria Kolbe*. Brno: Konvent minoritů, 2005, s.214.

¹⁶⁹ DYCZEWSKI, L. *Svatý Maxmilián Maria Kolbe*. Brno: Konvent minoritů, 2005, s.216.

pochopit opodstatnění své smrti, a co je motivovalo jednat na základě svých názorů. Jednotlivé lidi, kteří získali takovou zkušenost, nelze oddělit od osoby, která je získala.¹⁷⁰

Získané zkušenosti se mohou dále vyprávět a předávat, a to prostřednictvím životních společenství. Etická zkušenost a zkušenost víry jsou oblasti různorodé, ale mají k sobě blízko a vzájemně se ovlivňují. Člověk, který věří přisuzuje své etické jednání za plnění Boží vůle, při níž jde o všeobecnou spásu. Zkušenosti jsou spjaty s určitým obdobím a s místy, kde se staly. Příběhům, které jsou popsány ve Starém a Novém zákoně, rozumí jimi oslovení křesťané jako dějinám spásy.¹⁷¹

Elisabeth Kübler Rossová nás ujišťuje, že sedět na posteli umírajících je dar. S umíráním nemusí být žádná smutná a hrozná zkušenost. Často vyvstávají krásné a milé prožitky. Jestli předáte tuto moudrost, které jste se naučili od umírajících, svým dětem a dětem jiných dětí a všem známým, pak bude ráj na zemi.¹⁷²

Na první pohled se zdá, že život starých, postižených a nemocných lidí je zátěží. Tato skutečnost nesmí být zamlžována. V životě těchto lidí se skrývá požehnání i pro ostatní. Tomu kdo důvěřuje v Boha, může se tato zátěž proměnit v požehnání. Mnozí lidé se po setkání s nemocnými lidmi cítí být silnějšími a odvážnějšími. Dochází k tomu, že se lidé více těší z vlastního zdraví.¹⁷³ Požehnání znamená z náboženského pohledu obohacení života, je součástí Božího působení na člověka a je úplně v rukou všemohoucího Boha, člověk je nemůže ovlivnit. Někdy nás požehnání překvapí, když to nejméně čekáme. Při zpětném pohledu teprve zjistíme, že nám bylo požehnáno.¹⁷⁴ „*To platí*

¹⁷⁰ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.82.

¹⁷¹ Srov. *Tamtéž* s.83.

¹⁷² Srov. KÜBLER-ROSSOVÁ, E. *Život a umírání*. Hradec Králové: Nakladatelství Signum unitas, 1991, s.8.

¹⁷³ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.33.

¹⁷⁴ Srov. *Tamtéž* s.33.

v neposlední řadě i pro požehnání, kterým se může stát život druhého člověka.¹⁷⁵

2.2 Naděje křesťanů

Naděje patří mezi tři božské ctnosti. Křesťané touží po nebeském království a po věčném životě, věří příslibům Ježíše Krista, nespolehají na sebe ale vkládají naději na pomoc Ducha svatého.¹⁷⁶ „Držme se pevně naděje, kterou vyznáváme, protože věrný je ten, kdo nám ten slib dal.“¹⁷⁷ Do srdce každého člověka Bůh vložil naději, která v tomto pojetí vyjadřuje touhu po štěstí, splňuje očekávání nebeského království. Je to očekávání věčné blaženosti, které podporuje lidskou činnost a pomáhá v boji proti sklíčenosti a osamělosti. Naděje nejenže nás chrání před sobectvím, ale pomáhá nás vést k radosti z lásky. S nadějí se setkáváme u Abraháma, kterému Bůh slíbil potomka i přes jeho vysoký věk, který se stane otcem všech národů.¹⁷⁸

Křesťanské vnímání smrti je zakotveno ve světle velikonočního tajemství Kristovy smrti a jeho zmrtvýchvstání, v němž spočívá celá naše naděje. Křesťan umírající v Kristu zanechává svůj „tělesný domov“ a odchází do „domova k Pánu.“¹⁷⁹

Ve svých listech svatý apoštol Pavel píše o naději. Římanům píše, že pro křesťany slovo spása je naděje. V listu Efezanům připomíná, že se v době před přijetím víry v Krista nacházeli ve stavu bez naděje a bez Boha.¹⁸⁰ V listu Soluňanům, aby je utěšil ve smutku, napsal, aby pro něho netruchlili tak jako ostatní, kdo nemají naději, na základě víry ve Zmrtvýchvstání Ježíše Krista. Dále Soluňanům píše, ať se v naději radují a v soužení jsou trpěliví.¹⁸¹

Ježíš Kristus od počátku svých kázání mluvil o křesťanské naději a to ve

¹⁷⁵ Srov. SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Nakladatelství Cesta, 1994, s.33.

¹⁷⁶ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.458.

¹⁷⁷ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.458.

¹⁷⁸ Srov. *Tamtéž* s. 458.

¹⁷⁹ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.424.

¹⁸⁰ Srov. BENEDIKT XVI. Encyklika *Spe Salvi, O křesťanské naději*. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2008, s.7-8.

¹⁸¹ Srov. CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.24.

svých kázáních o blahoslavenstvích. Představuje naději v nové zemi na nebesích. Utrpení Ježíšovo nám dává naději ve spásu, v kterou pevně věříme. Naše hlavní modlitba „Otče náš“ plně vyjadřuje naši naději ve spásu. Bůh slíbil vykoupení těm, kdo ho miluje a plní jeho vůli. Každý má doufat, že se mu dostane odměny od Boha za dobré skutky. Naděje je vyjádřena i v modlitbě církve za vykoupení celého lidstva.¹⁸²

Pro všechny křesťany je hvězdou naděje Panna Maria, která přes své tělo dovolila Bohu stát se jedním z nás, a stala se tak živou archou úmluvy. Vzhledem k tomu, že je Matkou Ježíše Krista, splnila staletou naději, na kterou čekal Izrael a celý svět.

Po smrti svého syna Maria zůstala mezi učedníky jako jejich matka. Církev ji nazvala Matkou naděje, na kterou se obrací věřící v naději o vyslyšení.¹⁸³ Křesťané si uvědomují, že všechno na světě je pomíjivé a po smrti přijde naděje, život věčný a věčná radost. Žijí vírou, že nás smrt osvobozuje a že život po smrti teprve začíná. Náš Bůh je totiž Bohem živých.¹⁸⁴

2.2.1 Naděje v rozhovoru s umírajícími

Důležitým obrazem naděje, který měl člověku pomoci se vydat do Boží náruče beze strachu, byla pieta: Matka Boží držící mrtvého syna v náručí. Tento obraz byl důležitým obrazem naděje v dobách morových ran, kdy se smrt objevovala na každém kroku.¹⁸⁵

Málokdo umírá bez naděje. Obrazy naděje a jejich přítomnost v životě se u jednotlivých lidí v dnešní pluralistické době velmi liší. Mnoho lidí v poslední fázi svého života přemýšlí nad náboženskou otázkou.¹⁸⁶

V duchovním doprovázení umírajících významnou roli hraje naděje, a to křesťanská naděje. Křesťan ví z víry, že všechno, čím je obklopen, je pomíjivé, i

¹⁸² Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.458-459.

¹⁸³ Srov. BENEDIKT XVI. Encyklika *Spe Salvi, O křesťanské naději*. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2008, s.59-61.

¹⁸⁴ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 23-24.

¹⁸⁵ Srov. GRÜN, A. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.17.

¹⁸⁶ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.56.

trápení a soužení, a že po pomíjivé skutečnosti přijde nepomíjející blaženost. Člověk má naději, očekává věčný život, věčnou radost.¹⁸⁷

K lidskému a důstojnému doprovázení umírajícího patří rovněž otevřený rozhovor o této otázce, doprovázení umírajícího po cestě naděje, a to bez jakékoliv ideologické indoktrinace.

Záleží zde více na lidské blízkosti než na slovech, na spolehlivosti vztahu a na společném, citlivém setrvání v důvěřující víře.¹⁸⁸ Křesťanský pohled pomůže umírajícímu chápat, že smrt nebude příčinou vyloučení ze společenství lidí ani ze společenství se Stvořitelem, který ho vytvářel v každém okamžiku jeho života a k němuž se nyní opět vrací.¹⁸⁹

2.2.2 Přijetí smrti s nadějí na vzkříšení

Přijetí smrti s nadějí na vzkříšení vyjadřuje plně křesťanské Krédo naší víry: Věřím v Boha Otce, Syna a Ducha svatého... Tato modlitba vrcholí slovy „*věřím v těla vzkříšení a život věčný amen.*“ Křesťané pevně věří, že po smrti je čeká život věčný, který budou sdílet společně s Kristem, a on je v poslední den vzkřísí pomocí Nejsvětější Trojice.¹⁹⁰

„Vzkříšení „těla“ znamená, že po smrti nebude žít jen nesmrtelná duše, ale i naše „smrtelná těla“ znovu ožijí. (Srov. Řím 8,11) Ježíš Kristus, když mluvil o velikonočním „exodu“, myslel tím svou smrt. Svatý Jan ve svém evangeliu dává nový význam slovu „pascha“, chce tím říct, že je to Kristova smrt.¹⁹¹

Smrt dostala nové pojmenování, ale zároveň došlo ke změně jejího charakteru. Očima víry je smrt Krista křesťanským tajemstvím, neboť bylo o něm psáno, že přišel na svět proto, aby za nás položil život. Bůh se stal člověkem, aby mohl smrt přemoci. Ježíš zvítězil nad smrtí svým

¹⁸⁷ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.23.

¹⁸⁸ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.56.

¹⁸⁹ Srov. *Tamtéž* s.56.

¹⁹⁰ Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s.258.

¹⁹¹ Srov. CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.10-11.

zmrtvýchvstáním.¹⁹²

Autor Cantalamessa popisuje příběh mladého kněze jenž před svou smrtí napsal závěť, ve které si přeje, aby se jeho pohřeb vyznačoval hlubokou vírou, která plyne z Božích rukou, a přál si zazpívat chvalozpěv o Bohu, jenž se stará o člověka.¹⁹³

Dále nás autor upozorňuje na oduševnělá slova některých nápisů na náhrobcích anglického válečného hřbitova v Miláně: „*Hořký a krátký snad by byl býval můj konec, takhle to bylo lepší, Pane.*“ „*Neplačte nad tím, kterému Bůh požehnal a vzal ho do rajskeho odpočinku.*“ Autor popisuje, jak tyto nápisy na něj radostně zapůsobily, neboť tato slova vyjadřují radost z křesťanského velikonočního tajemství.¹⁹⁴

Svatý apoštol Pavel se nejvíce zabýval otázkou vzkříšení a posmrtným životem. Podle jeho vyjádření je vzkříšení Ježíše smyslem celého života. Ve svém listě do Korintu píše o proměně našeho těla v nebeské tělo. Často používá alegorického obrazu, který přirovnává k oblečení.¹⁹⁵

“*Pomíjitelné tělo musí totiž obléci nepomíjitelnost a smrtelné nesmrtelnost*“ (1Kor 15,53). „*Co oko nevidělo a ucho neslyšelo, co ani člověku na mysl nepřišlo, připravil Bůh těm, kdo ho milují*“ (1Kor 2,9). V listě Filipánům je obsažena Pavlova touha být v blízkosti Ježíše „*My však máme občanství v nebesích, odkud očekáváme i Spasitele, Pána Ježíše Krista*“ (Fp 3,20-21).

2.2.3 Role naděje v procesu umírání

Pro nemocné má naděje obrovský význam, neboť se k ní upínají a překonávají těžké stadium nemoci. Především jsou vděční lékařům, když jim nabídnou naději, neboť jim důvěřují. Lékaři nemusejí lhát, stačí, že nevyklučují šťastný obrat věcí. Když nemocný naději úplně ztratí, je to znamení, že je smrt

¹⁹² Srov. CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.10-11.

¹⁹³ Srov. *Tamtéž* s.10-11.

¹⁹⁴ Srov. *Tamtéž*. s.19.

¹⁹⁵ Srov GRÜN, A. *Smrt v životě člověka*. Kostelní Vydří.: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s.61.

nablízku.¹⁹⁶

Nikdy nesmíme pacientovi naznačit, že vzdáváme o něj péči, ať je nebo není smrtelně nemocný. Právě takový pacient, kterému již lékařská péče nepomůže, potřebuje, aby mu byla věnována pozornost. Nemocný nechce nechat vyhasnout poslední jiskřičku naděje, lékaře považuje za blízkého člověka, který je při něm až do konce a neopustí jej ani v případě, kdy mu již nedokáže pomoci. Nesmíme vzdávat boj, i když se pacient sám již vzdal.¹⁹⁷

Člověk po smrti žije dál, smrt není pro křesťana koncem, ale vstupem do nového způsobu života, se kterým nemáme zkušenost. Bůh si nepřeje smrt člověka, ale jeho život.¹⁹⁸ Liturgie církve se zvláštním způsobem dívá na smrt „Život těch, kdo v tebe věří, nezaniká, ale ve smrti se naplňuje, a když se rozpadne naše pozemské obydlí, dostaneme u tebe domov věčný.“¹⁹⁹

2.3 Modlitba jako cesta ke spáse

Modlitba křesťana je rozmluva člověka s Bohem.²⁰⁰ V Katechismu katolické církve je uvedeno: „Křesťanská modlitba je vztahem smlouvy mezi Bohem a člověkem v Kristu. Je to činnost Boha a člověka; vyvěrá z Ducha svatého a z nás, je zcela zaměřená k Otci ve spojení s lidskou vůlí Božího Syna, který se stal člověkem.“²⁰¹

Modlitba vychází z člověka. Hovoří se, že se modlíme z duše, ale nejčastěji se hovoří, že se modlíme srdcem. Srdce je střed celého člověka, je to místo rozhodování a místo smlouvy s Bohem.²⁰² V životě člověka je modlitba nenahraditelná.²⁰³ V knize „Umírání znamená loučení“ se autoři vyjadřují

¹⁹⁶ Srov. ROSSOVÁ-KÜBLER, E. *Hovory s umírajícími*, Hradec Králové: Nakladatelství Signum Unitatis, 1992, s.82.

¹⁹⁷ Srov. *Tamtéž* s.83.

¹⁹⁸ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 20.

¹⁹⁹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2002, s.263.

²⁰⁰ Srov. *Kancionál*. Praha: Nakladatelství Česká katolická charita, 1986, s.17.

²⁰¹ *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 622.

²⁰² Srov. *Katechismus katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 622.

²⁰³ Srov. ABELN, R. KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.33.

k modlitbě následovně: „*Modlitba je nejlepší a nejúčinnější prostředek, jak se vypořádat s nemocí a utrpením, se smrtí a smrtelnou úzkostí.*“²⁰⁴

Mezi lidmi se najdou jedinci, kteří se nedokáží modlit vlastními slovy, měli by se obrátit na lidi, kteří to umějí a mají s osobní modlitbou zkušenosti.²⁰⁵

V modlitbě nemocného člověka se objevuje i duševní stav, při kterém dává člověk Bohu otázky, týkající se různých věcí. Může nastat i situace, při které se člověk dostane do sporu s Bohem. Takový příklad je uveden ve Starém zákoně, kde se Job přel s Bohem.²⁰⁶

V Bibli se setkáváme s různými formami modliteb, jsou to např. nářek, prosebná a děkovaná modlitba, chvalozpěv, požehnání, žehnací modlitba, eucharistická modlitba. Například žehnací modlitbou se loučíme se zemřelým, týká se výlučně zemřelého.²⁰⁷

Modlitba je místem osvojení a uplatnění naděje. Ten, kdo se modlí, i když je osamělý, není nikdy sám, Bůh mu naslouchá za všech okolností.²⁰⁸

Bohu můžeme děkovat za to, že prostřednictvím modlitby smíme hovořit s trpícím Ježíšem, a tak dojít k přesvědčení, že má nemoc a utrpení rovněž nějaký smysl. Modlitba je spojení, které nás i přes bolest, nemoc a smrt nemůže oddělit od lásky Kristovy.²⁰⁹

2. 3.1 Modlitba umírajícího

Modlitba může člověka těžce nemocného či churavého přivést na myšlenku uvědomění si vážnosti situace, ale především k tomu, že se mu uvolňuje cesta, aby svou duši odevzdal Bohu.²¹⁰

²⁰⁴ ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.33.

²⁰⁵ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s. 37.

²⁰⁶ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.78-79.

²⁰⁷ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*, Praha: Advent, 1991, s.51.

²⁰⁸ Srov. BENEDIKT XVI. Encyklika *Spe Salvi, O křesťanské naději*. Praha: Nakladatelství Paulinky, 2008, s.39-40.

²⁰⁹ Srov. HALÍK, T. *Sedm úvah o službě ne mocným a trpícím*. Brno: Nakladatelství a vydavatelství Cesta, 1991, s.24.

²¹⁰ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří:Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.37.

Za modlitbu k Ježíši lze považovat i řeč odsouzeného zločince, který byl s Ježíšem ukřižován, neboť uvěřil, že je Ježíš židovským králem a Mesiášem. Prosil Ježíše, aby na něj pamatoval, až přijde do svého království. Pán Ježíš mu odpověděl, že ještě dnes bude s ním v ráji (Srov. Lk 23,38-43).

V dialogu s Bohem se stáváme úplně svobodní. Je to zkušenost lidstva, že je to právě bolest a utrpení, které učí modlitbě, v níž nacházejí ti, kdo nějak trpí, úlevu, posilu i osvobození. Pomocí modlitby dokáží trpící nést svou bolest s pokorou a statečností, proto má modlitba tak velký význam.²¹¹

Jedním z příkladů modlitby v době umírání je modlitba Františka z Assisi „*Všemohoucí Bože, neproniknutelná jsou tvá tajemství a nevyzpytatelné tvé cesty. Stvořil jsi mě a nyní chceš mě znovu přijmout k sobě. Vše, co jsem a co mám, vracím do tvých rukou. Daruj mi svoji odpouštějící lásku! Pomoz mi, abych dokázal všem odpustit! Přijmi můj život a proměň ho! Dej, ať vstanu z mrtvých a věčně žiji ve tvé slávě.*“²¹²

2.3.2 Modlitba doprovázejícího

Modlitba je velice důležitá při rozhovoru s umírajícím. O ni může těžce nemocný kněz požádat anebo kněz společnou modlitbu navrhne. Zkušení pastýři radí, že se má jednat o modlitbu krátkou, aby příliš umírajícího nevyčerpala. Základní modlitbou je modlitba „*Otče náš*“.²¹³

Pouze člověk, který se modlí, ví, že nicota neexistuje. Je to Bůh, který je tu stále pro mne, rovněž a právě v hodině smrti. Modlitbu nazývají mudrci všech věků dechem duše. Modlitba je lanem, kterým nás k sobě Bůh přitahuje. Modlitba je nejlepší a nejúčinnější prostředek, jak se vypořádat s nemocí a utrpením a rovněž se smrtí a smrtelnou úzkostí.²¹⁴

Ve druhé kapitole jsem chtěl shrnout vše podstatné týkající se duchovní

²¹¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*, Praha: Advent, 1991, s.51.

²¹² Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.38.

²¹³ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J., A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Nakladatelství Návrat domů, 1995, s.67.

²¹⁴ Srov. ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, s.32-33.

péče o umírající, pohledu na naději křesťanů, působení naděje při rozhovoru s umírajícími, dále pak vyjevit sílu modlitby jako cesty ke spáse.

3. HOSPICE A HOSPICOVÁ PÉČE

Poslední kapitola se zaměřuje na nevléčitelně nemocné a jejich terminální stadium nemoci, dále jakou hraje úlohu okolí nemocného, o mírnění bolesti prostřednictvím paliativní medicíny. Pojednává o vzniku hospiců u nás i ve světě, dále o hospicové péči a seznamuje nás, pro koho je hospic určen. V závěrečné části se seznámíme s doprovázením nemocných v terminálním stadiu v hospicové péči, s významem pastýřské a lékařské péče o nemocného, jaké mohou být důvody žádosti o eutanazii, a nakonec s otázkou eutanazie.

3.1 Terminální stadium nemoci

Pojem terminální stav označuje umírání, kdy dochází k selhávání životně důležitých funkcí, jehož výsledkem je smrt. Jinak řečeno, terminální stav je stavem, kdy člověk je ve svém vlastním světě a okolní svět téměř nevnímá. V takovémto stavu již nelze nemocnému prakticky nijak pomoci a přítomní, příbuzní nebo profesionálové, mohou pouze důstojně sledovat přirozený konec člověka.²¹⁵

Nevléčitelná nemoc změní úplně život člověka, jeho pohled na život. Najednou člověk vidí hodnoty jinak, než je viděl včera. Pomoc nemocný nejdříve hledá v nemocnici, kde za pomoci špičkové techniky a léků může medicína pomoci. Horší je, když se jedná o chronickou nebo nevléčitelnou nemoc, kde lékařská věda nestačí. Tehdy nemocný s takovouto nemocí musí řešit řadu problémů, potřebuje lidskou i psychickou pomoc.²¹⁶

²¹⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Spoutaný život*. Praha: Nakladatelství Panorama, 1985, s.294.

²¹⁶ Srov. *Tamtéž* s.26-27.

3.1.1 Úloha doprovázejícího v terminálním stadiu nemoci doprovázeného

Nemocný potřebuje nejen léky, ale i teplá slova. Nestačí individuální a citlivý přístup k pacientovi, nýbrž odborná znalost momentálního stavu, uvědomit si, jak pacient prožívá psychicky nemoc, a na základě zkušeností předpokládat další vývoj nemoci.²¹⁷ Člověku v dnešní moderní době chybí informace o tom, jak se starat o těžce nemocného, chybí mu rovněž praktické dovednosti.²¹⁸

Umírající touží po blízké osobě, které by mohl důvěřovat. Nepřítomnost blízké osoby a osamělost jej velmi trápí. Má potřebu se vypovídat, hledá vysvobození.²¹⁹

Je ideálním řešením, když o těžce nemocného můžou pečovat doma. Musí k tomu však být vytvořeny podmínky. Rodinný příslušník, který chce pomáhat, musí ještě umět pomoci umírajícímu. Je možné rodinu naučit pečovat o nemocného. Je jen málo případů, kdy péči o umírajícího zvládá rodina sama s minimální pomocí zdravotníků. Žádná rodina doprovázející umírajícího by neměla zůstat osamocena a bez pomoci.²²⁰

Když se dozvíme od přátel, že je někdo nemocen, chceme jej navštívit. Nemocného převážně navštěvujeme v nemocnici. Důležitější návštěvou je však návštěva nemocného, který je v domácím ošetření.²²¹

V případě, když jsou zaměstnáni všichni členové rodiny, vzniká otázka, zda se můžou postarat o těžce nemocného, zda dokážou unést psychicky i fyzicky tento stav, jedná-li se o 24 hodinovou péči o nemocného.²²² Rodině, která nemá možnost, jak se postarat o nemocného, se nabízí možnost hospicové péče ve

²¹⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Spoutaný život*. Praha: Nakladatelství Panorama, 1985, s.31.

²¹⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.28.

²¹⁹ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.50.

²²⁰ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.53.

²²¹ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*. Praha: Nakladatelství Advent, 1991, s. 9-10.

²²² STUDENT, J.-CH., MÜHLUM, A., STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péče*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2006, s.63.

zvláštních zařízeních, které se jmenují hospice, v nichž se pečuje o nemocné v poslední fázi jejich života.

3.1.2 Paliativní medicína – mírnění bolesti

Základem hospicové péče je paliativní medicína. Pojem slova paliativní pochází z latinského slova „palium“ - plášť. Nejde o skrývání utrpení, ale o obklopení nemocných pláštěm tepla a něžnosti, aby bylo utrpení lehčí a snesitelnější.²²³ Paliativní medicínu veřejnost často chápe jako novou disciplínu, ovšem ve skutečnosti je tato disciplína nejstarším lékařským oborem, neboť v dávných dobách jen malé procento nemocí bylo léčeno účinnou léčbou.²²⁴ Autorka Haškovcová pojmenovává paliativní medicínu jako útěšnou medicínu a zlatou střední cestu v uceleném a nadějném systému pomoci umírajícím a jejich rodinám.²²⁵ Autoři Heinrich Pera a Bern Weinert se zmiňují, že paliativní tj. utišující a zmírňující léčba je určena pro starší lidi a smrtelně nemocné.²²⁶

Úkolem paliativní medicíny je především kontrola bolesti a příznaků. Přes veškeré nejlepší standardy, kdy se mírní fyzické bolesti, není splněn úkol paliativní medicíny, a to věnovat se pacientovi a hovořit s ním pravdivě o všem, co má na srdci, a vcítit se do něj.²²⁷

Dlouhodobý záměr činností paliativní péče by měl být rozpracován na každý obor medicíny, neboť ve všech oborech se může vyskytovat péče o umírající. „*Obecně platí, že paliativní péče má být zahájena tehdy, když jsou negativní důsledky kurativní terapie větší než očekávaný přínos.*“²²⁸ Radikální léčbu by měla vystřídat léčba paliativní, ale současně za žádných okolností nesmí

²²³ Srov. HENNEZEL, M. *Smrt zblízka, Umírající nás učí žít*. Praha: Nakladatelství ETC Publishing, 1997, s.110.

²²⁴ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.36.

²²⁵ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.34.

²²⁶ HERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha. Nakladatelství Vyšehrad, 1996., s.112.

²²⁷ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.36.

²²⁸ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.34.

péče končit.²²⁹ Vzhledem k tomu, že kurativní služba je v nemocnicích omezována nebo chybí úplně, je paliativní péče prováděna v hospicích, dalších institucích nebo v domácnosti.²³⁰ Velmi důležitá je návaznost jednotlivých služeb. Při paliativní péči je vysoká potřeba psychologické, sociální i duchovní pomoci, a tak se mohou do procesu péče o umírající zapojit i dobrovolníci. Koordinátorem těchto odborných i laických iniciativ se stává lékař. Důležitá je rodina, která se může účinně zapojit ve prospěch umírajícího především emotivní podporou.²³¹

Paliativní péče je vlastně pomáhající medicína. Patří k ní i rehabilitace, která, i když s omezením, přece jen pomáhá nemocnému uskutečňovat důležité sociální vztahy a životní úkony.²³² „*Paliativní medicína znamená jednoznačné odmítnutí eutanazie.*“²³³

V dnešní době se lékaři shodli v tom, že nemocní se nemusí podrobovat léčbě, která je pro ně zbytečná, a lékaři nemusí léčbu zahajovat ani v ní pokračovat. Zároveň je třeba zahájit léčbu paliativní a nakonec i terminální. Paliativní léčba respektuje potřeby umírajících, které se od nemocných s příznivou prognózou odlišují.²³⁴

Opakovaně bylo sděleno, že „Práva pacientů“ jsou vyjádřena v několika rozdílných podobách textu, které vyjadřují opodstatněné potřeby a přání nemocných ve vztahu k jejich specifickým potřebám, jež jsou povýšeny na mravní normy, které nabádají k naplnění.²³⁵

V americké **Chartě umírajících** jsou vyjádřeny potřeby umírajících takto:

- právo na to, aby se s pacientem až do smrti zacházelo jako s lidskou bytostí
- právo na naději, a nezáleží na tom, že se mění životní perspektiva
- právo vyjádřit své pocity a emoce týkající se blízké smrti
- právo podílet se na rozhodnutích týkajících se péče o mě
- právo na stálou zdravotnickou péči, přestože se cíl „uzdravení“ mé nemoci

²²⁹ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.36.

²³⁰ Srov. *Tamtéž* s. 36.

²³¹ Srov. *Tamtéž* s. 37.

²³² Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.37.

²³³ VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad 2000, s.37.

²³⁴ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.36.

²³⁵ Srov. *Tamtéž* s.37.

mění na „zachování pohodlí a kvality života“

- právo nezemřít opuštěn
- právo být ušetřen bolesti
- právo na poctivé odpovědi na své otázky
- právo nebýt klamán
- právo na pomoc rodiny a na pomoc pro rodinu v souvislosti s přijetím smrti
- právo zemřít v klidu a důstojně
- právo uchovat si svou individualitu a právo na laskavé pochopení svých rozhodnutí a názorů
- právo být ošetřován pozornými, citlivými a zkušenými lidmi, kteří se pokusí porozumět potřebám umírajícího a kteří budou prožívat zadostiučinění z toho, že budou pacientovi pomáhat tváří v tvář smrti.²³⁶

3.2 Hospicová péče

Křesťané se již v dávných dobách odlišovali od okolního pohanského světa tím, že se starali i o nemocné, kteří byli okolní společnosti odepsáni a pro společnost se stali přítěží. Zřizovali pro ně domovy, které zvali hospice. Soucítili s lidmi, kteří stáli především na prahu života.

Nejvýraznější postavou dnešní doby je Matka Tereza, která se ujímala těch nejubožejších umírajících, kteří se za několik hodin měli odebrat na druhý svět. Tuto skutečnost pochopili věřící i nevěřící.²³⁷

Založení hospice je pochopením úcty k člověku a k životu, jenž byl stvořen jako jedinečná, neopakovatelná bytost. Hospic nemocným nabízí tři základní skutečnosti, a to: *„že nebudou trpět nesnesitelnou bolestí, v každé situaci bude respektována jejich lidská důstojnost a v posledních chvílích života nezůstanou osamoceni.“*²³⁸

Hospic slouží jako zdravotnické zařízení pro umírající a nevléčitelně

²³⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.37-38.

²³⁷ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.90.

²³⁸ SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2008, s.115.

nemocné. Pacienta má v péči tým složený z lékařů, sester, ošetřovatelek, psychologa, dobrovolníků a kněze.²³⁹

Hlavním úkolem hospice je kvalitní život pacienta, a to až do konce jeho dnů. Jde o pomoc a posluhu jak nemocnému, tak i jeho blízkým. Rodina prožívá utrpení zároveň s nemocným, avšak plní pro pacienta nezastupitelnou úlohu. Některým rodinám je nutno přispěchat s pomocí a podat pomocnou ruku i po smrti nemocného. Hospice tuto nezastupitelnou pomoc rovněž poskytují.²⁴⁰

3.2.1 Historie hospiců ve světě

Starokřesťanskou ideou bylo bezpodmínečné pohostinství v těžkých životních situacích, do kterých se člověk dostával v průběhu života nebo během putování. Touto ideou se motivovala ve středověku řádová společenství, a tak začala stavět útulky u obtížných brodů nebo na vrcholech průsmyků. Byla to místa příchodů a místa loučení. Na těchto místech se poutníkům dostávalo občerstvení i péče, aniž by se bralo ohled na to, jakého byli tito lidé náboženství, národnosti, nebo zda patřili mezi chudé či bohaté.²⁴¹

Ve středověku výraz hospic neboli útočiště používali pro označení domu odpočinku pro poutníky do Palestiny, aby se tam posilnili a nabrali sílu na další cestu. Později tyto domy zanikly a opět se začaly obnovovat až v 18. století. Návrh podala v irském Dublinu Mary Aiddenheadová, která otevřela zvláštní nemocnici pro umírající. Další rozvoj následoval až ve 20. století ve východním Londýně, kde působila Charita irských sester. V souvislosti s rozvojem medicíny došlo k velkému nárůstu hospiců až po 2. světové válce.²⁴²

Hlavní představitelkou hospicového hnutí se stala Angličanka Cecilia Saundersová, která pracovala nejprve jako zdravotní sestra a sociální pracovnice, ve 30 letech pak získala lékařské vzdělání.

²³⁹ Srov. SLÁMA, O., DRBAL, J., PLÁTOVÁ, L. *Umřít doma. Příručka pro laické pečující*. Brno: Nakladatelství Moravskoslezský kruh, 2008, s.66.

²⁴⁰ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.115.

²⁴¹ VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.47.

²⁴² HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie, Nauka o umírání a smrti*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s. 39-40.

Myšlenka poskytovat trpícím specifickou péči a chránit je před utrpením vznikla u ní již v mladém věku. Napsala obsáhlou knihu *Hospic*. V roce 1969 byla jmenována do čela tohoto hospice právě Cecilia Saundersová.

Paliativní medicína a hospicová péče je ve stále větší oblibě. Podle odhadu v roce 2000 bylo v Anglii asi 150 hospiců.²⁴³ Idea hospice se dostala z Anglie do USA. V roce 1974 byl založen první americký hospic v New Haven. V roce 2000 bylo v USA registrováno 2273 hospiců. Ve Francii byla v 70. letech založena zařízení pro chudé staré lidi. V Německu myšlenka hospice vzbudila odpor a stavělo se k ní jako ke klinice umírání. Z tohoto důvodu se rozvinula ambulantní služba, která prokazovala lidem více služeb než lůžkový sektor.

3.2.2 Historie hospiců v České republice

Zakladatelkou hospicového hnutí v České republice je lékařka Marie Svatošová, která založila občanské sdružení pro podporu domácí péče a hospicové hnutí s názvem *Ecce homo – „Ejhle člověk.“* Prvním hospicem u nás se stal Hospic Anežky České v Červeném Kostelci, který byl otevřen v roce 1995.

Hospic Štrasburk v Praze byl otevřen v roce 1998, následoval Hospic svaté Alžběty v Brně – 1998, Dům léčby bolesti s hospicem svatého Josefa v Rajhradě u Brna 1999, Hospic sv. Štěpána v Litoměřicích. V roce 1998 se podařilo založit Sdružení poskytovatelů hospicové péče v České republice.²⁴⁴ V září 2008 bylo registrováno 21 hospiců v celé republice.²⁴⁵

²⁴³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie-Nauka o umírání a smrti*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.40-41.

²⁴⁴ Srov. *Tamtéž* s.40-41.

²⁴⁵ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.142.

3.2.3 Pro koho je hospic určen

Hospic je určen těm osobám, u nichž se předpokládána délka života odhaduje na týdny nebo měsíce.²⁴⁶ V našem prvním českém Hospici Anežky České v Červeném Kostelci, který byl založen v roce 1995 sbírali první zkušenosti, a jelikož po zahájení provozu byl tak velký zájem o umístění nemocných, nemohli zdaleka všem vyhovět, a proto museli stanovit jasná pravidla přijetí. Lůžková kapacita v tomto hospici je pouhých 26 lůžek s dlouhodobě nemocnými, které byly ihned obsazené.²⁴⁷

Aby se zabránilo protekci, byla vytvořena několikačlenná komise k posuzování přijetí a byly stanoveny 4 ukazatele naléhavosti, podle kterých jsou nemocní přijímáni:²⁴⁸

- a) *postupující nemoc pacienta ohrožuje na životě,*
- b) *je nutná paliativní (úlevná) léčba a péče,*
- c) *nepotřebuje akutní ošetření nebo léčbu nemocniční,*
- d) *domácí péče nestačí nebo není možná.*²⁴⁹

Hospic je určen pro věřící i nevěřící pacienty, rovněž je určen pro všechny věkové kategorie. Poskytuje péči a služby hlavně potřebným onkologicky nemocným a smrtelně nemocným na AIDS.²⁵⁰

Podle statistiky, uvedené v knize Jiřího Vorlíčka – Paliativní medicína by byla kapacita menší než 26 lůžek v hospici cenově neúnosná a zase více lůžkový hospic by nenavozoval tolik potřebné rodinné klima. Po dobu dvou let sledovanosti hospic využilo 500 pacientů, z nichž u 60 % se jednalo o koncový pobyt, při němž se průměrná délka pobytu v prvním roce pohybovala kolem 38 dnů, v dalším roce, kdy se vyvíjela snaha co nejdéle udržet nemocného v rodině, jenom 20 dnů. Ve 40 % se jednalo o pobyt přechodný, po kterém se pacienti

²⁴⁶ Srov. STUDENT, J. CH., MÜHLUM, A., STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péče*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, s.41.

²⁴⁷ Srov. SVATOŠOVÁ, M., JIRMANOVÁ, M. *Hospic slovem a obrazem*. Praha: Nakladatelství Ecce Homo, 1998, s.21.

²⁴⁸ Srov. *Tamtéž* s.21.

²⁴⁹ SVATOŠOVÁ, M., JIRMANOVÁ, M. *Hospic slovem a obrazem*. Praha: Nakladatelství Ecce Homo, 1998, s.21.

²⁵⁰ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.62.

vrátili do domácího ošetření, neboť se podmínky změnilly, np. rodina se zotavila, nastalo zlepšení celkového stavu, byla zvládnuta bolest a jiné příznaky. Věkové rozhraní pacientů se pohybovalo od 24 do 96 let. V hospici bylo hospitalizováno 65 % pacientů ze sousedních tří okresů, ostatní z celé České republiky.²⁵¹

3.2.4 Formy hospicové péče

Rozlišujeme tři formy hospicové péče. První formou je **domácí hospicová péče**, která je pro pacienta zdá se nejlepší, ale není vždycky kompletní.²⁵² Rodiny, které chtějí pečovat o nemocného, musí umět o něj pečovat a mít k tomu vhodné podmínky (dostatečně velký byt, materiální podmínky, zdravotní způsobilost).²⁵³

Rovněž doktorka Haškovcová uvádí, že takovéto péče je možno dosáhnout pouze tam, kde jsou vhodné podmínky, a to např. odborné, prostorové, rodinné zázemí a jiné.²⁵⁴ Většinou se chtějí rodiny o těžce nemocného postarat, ale často neví, jakým způsobem. Těm rodinám, které se rozhodly pečovat o těžce nemocného, je třeba poskytnout psychickou i praktickou pomoc. Zdravotní sestry naučí členy rodiny některým ošetrovatelským úkonům, avšak existují některé složitější úkony, které musí zajistit pouze zdravotníci.²⁵⁵

V České republice se rozvíjí systém komplexní domácí péče. U této péče určuje rozsah lékař a sociální pracovník.²⁵⁶ Druhou formou je denní pobyt a to **stacionární hospicová péče**. Do hospicového stacionáře je možnost pacienty odvézt nebo tuto službu zajišťuje hospic. Ráno se pacienti přijímají a odpoledne nebo k večeru se vrací domů. Důvodů, proč právě takovýto hospicový stacionář použít, může být několik, např. léčebný jako aplikace chemoterapie, různé formy paliativní léčby. Psychoterapeutický důvod je u nemocných osamělých, s nimiž

²⁵¹ Srov. VORLÍČEK, J., ADAM, Z. *Paliativní medicína*. Praha: Nakladatelství Grada Publishing, 1998, s.450.

²⁵² Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.118-119.

²⁵³ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.53.

²⁵⁴ Srov. *Tamtéž*. s.53.

²⁵⁵ Srov. *Tamtéž*. s.49.

²⁵⁶ Srov. *Tamtéž* s.50.

rodina nechce o jejich problémech hovořit. Diagnostický důvod z důvodu kontroly bolesti, kterou se doma nedaří zvládnout. Azylovým důvodem je dlouhé trvání nemoci a vyčerpání rodiny i pacienta z úkonů, které nemocný vyžaduje. Třetí formou je **lůžková hospicová forma**. Je to hospicová péče poskytována pacientům, kteří nemohou ze zdravotního důvodu dojíždět do denního stacionáře a přicházejí na takovou dobu, po kterou chtějí být hospitalizováni. Jedná se převážně o krátkou dobu hospitalizace, která se opakuje. Návštěvy v hospicích jsou neomezené.²⁵⁷

Návštěva může, ale nemusí pacienta ošetřovat, je jí to však umožněno. Člověku, který se podílí na ošetřování nemocného, zůstává dobrý pocit, že udělal pro svého blízkého všechno, co se dalo.²⁵⁸ Rozdíl mezi nemocnicí a hospicem je v režimu dne, který si vytváří v podstatě sám pacient. Hygienu provádí, kdy chce, pokud nechce setrávat v posteli, může se nemocný obléct do svého oblečení a volně se pohybovat po společných prostorách v hospici, potravu přijímá rovněž, kdy chce, a má-li potřebu si s někým popovídat, vyhoví se mu.²⁵⁹ Velkou roli hraje rovněž soukromí pacienta.²⁶⁰

Nejdůležitější věcí v hospici je kvalita života. Hospice jsou stavěny tak, aby měly více společných místností, kde se mohou scházet dle libosti nemocní, návštěvy a dobrovolníci hospice. Snaží se vytvářet domácí prostředí. Hospic má k dispozici různé pomůcky k manipulaci s nemocnými, např. polohovací lůžka, zvedáky, pojízdné koupací vany a jiné. Všechny prostory by měly být bezbariérové, včetně kaple, zahrady a společenské místnosti.²⁶¹

Pacient sám může požádat svého ošetřujícího lékaře o vypsání žádosti o přijetí do hospice.²⁶² Hospicový lékař má pravomoc rozhodovat o tom, zda přijmout nemocného k lůžkové hospicové péči. Přijetí nemocného předchází

²⁵⁷ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.119-120.

²⁵⁸ Srov. *Tamtéž* s.121.

²⁵⁹ SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.121.

²⁶⁰ Srov. SLÁMA, O., DRBAL, J., PLÁTOVÁ, L. *Umřít doma. Příručka pro laické pečující*. Brno: Nakladatelství Moravskoslezský kruh, 2008, s.67.

²⁶¹ SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.121.

²⁶² Srov. SLÁMA, O., DRBAL, J., PLÁTOVÁ, L. *Umřít doma. Příručka pro laické pečující*. Brno: Nakladatelství Moravskoslezský kruh, 2008, s.66.

jednání s ošetřujícím lékařem pacienta, zjištění jeho zdravotního stavu a zjištění volné kapacity v hospici. Je-li hospic obsazen, přednostně je umístěn ten pacient, kterého stav je natolik vážný, že je na konci života, neboť pro takové pacienty je především hospic určen. Bylo by velice nemorální používat v hospicové péči protekci.²⁶³ Kapacita lůžkové části hospice obsahuje většinou 25 lůžek a stacionář, jehož široká činnost bývá kombinována s agenturní domácí péčí.²⁶⁴

Z časového hlediska můžeme rozdělit hospicovou péči na jednotlivá období:

1) Období (*prae finem*) Péče a doprovázení nemocného a jeho blízkých od zjištění závažné diagnózy až po nástup terminálního stavu.

2) Období (*in finem*) Péče a doprovázení nemocného a jeho blízkých během terminálního stavu

3) Období (*post finem*). Kromě péče o tělo zemřelého doprovázení pozůstalých podle potřeby, zpravidla po dobu 1 roku.²⁶⁵

Z výše uvedeného je patrné, že čím dřív se situace řeší, tzn. čím dřív se osloví hospic, tím víc se může pro pacienta a jeho příbuzné udělat. Od samého začátku je velmi důležitá spolupráce mezi ošetřujícími lékaři, nemocnicí a hospicovým týmem.²⁶⁶ Sestry a lékaři tady mají těžký úkol být umírajícím nablízku. Sestry jsou převážně první osoby, se kterými se zde nemocní setkají, poskytnou jim informace, které jim pomáhají při zvládnutí bolesti.²⁶⁷

Sestry mají bohaté zkušenosti, ví, že pacient nakonec zemře. Když tuhle práci dělají dnes a denně, může se stát, že jim zevšední a nedokážou se s nemocným sblížit. Aby člověk mohl být v dané situaci nad věcí a poznal, co opravdu nemocný potřebuje, musí právě udržovat takový odstup. Právě proto se lékaři zdráhají léčit své blízké, neboť nejsou schopní bez odstupů stanovit

²⁶³ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.122.

²⁶⁴ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie, Nauka o umírání a smrti*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s. 42.

²⁶⁵ SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.122.

²⁶⁶ Srov. SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, s.122.

²⁶⁷ Srov. PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996. s.29.

diagnózu a nemocného léčit, protože k nim mají příliš blízko.²⁶⁸

Zdravotní sestry i lékaři se svými bohatými zkušenostmi odhadnou, kdy se blíží konec, a toto vědění jim brání v tom, aby byli nemocnému nablízku. Personál se musí rovněž po směně odreagovat a nabrat psychických i fyzických sil, aby mohl další den opět pomáhat.²⁶⁹

Autoři knihy *Poslední úsek cesty* Jaro Křivohlavý a Stanislav Kaczmarczyk píšou, jak péče o těžce nemocné a umírající pacienty je těžkou záležitostí jak po stránce fyzické, tak i psychické. Je tomu jak při domácím ošetřování, kdy se stává, že se dcera fyzicky zhroutlá při ošetřování nebo úmrtí rodičů. Taktéž tomu je i v nemocnicích nebo v hospicích. Nesmí se stát, aby nastal tzv. příznak vyhoření, to znamená, aby zdroj sil personálu byl vyčerpán až do dna.²⁷⁰

Dokument „Deklarace o eutanazii *Bona et iura*“ mimo jiné nabádá všechny, kteří pracují ve zdravotnictví, aby využili každou příležitost k využití všech svých schopností ve prospěch nemocných a umírajících; měli by rovněž pamatovat na to, že je mnohem důležitější dát nemocným rovněž jinou útěchu, totiž velkou dobrotu a nezištnou lásku, protože tato služba lidem je zároveň službou Kristu Pánu.²⁷¹

3.3 Doprovázení nemocných v terminálním stadiu v hospicové péči

Každá činnost člověka musí mít svůj cíl a člověk hledá výsledky své práce. Chceme-li určit nějaký cíl, pak to bude asi to, co vidíme v práci Matky Terezy a jejích sester: udělat něco dobrého pro Boha tím, že pomůžeme člověku lidsky

²⁶⁸ Srov. PERA, H., WINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*.

Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996. s. 31.

²⁶⁹ Srov. *Tamtéž* s. 29-30.

²⁷⁰ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů, 1995, s. 45-46.

²⁷¹ Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.23.

důstojně prožít i jeho nemoc, utrpení a smrt.²⁷² Nesmíme zapomenout na fakt, že kdybychom chtěli jen „zachraňovat duše“, mohli bychom opomenout potřebné lidi, o nichž mluví Matoušovo evangelium.²⁷³

Doprovázející má nemocnému mluvit pravdu, ovšem opatrně, ne najednou. Měl by mu říct, že je i dobrá smrt, neboť právo každého je se před umíráním bránit. Umírající se nemá co stydět za projevy strachu, ani za to, že nechce přijmout pravdu o tom, že umírá. Je důležité jej povzbuzovat, aby přijal vše co cítí a prožívá, a snažit se vydržet při sdělování jeho pocitů, neboť umírání je procesem odpoutávání.²⁷⁴

„*Smrt je jedinečná událost a každý umírá svou vlastní smrtí*“²⁷⁵ Přesto jsou určité jevy, které se u některých umírajících opakují. Umírání je časem krize a procházejí jí všichni zúčastnění. V posledních týdnech a dnech umírajícího vládne strach a nejistota, ubývá mu fyzických i psychických sil.²⁷⁶

Nezajímá se o noviny, lidi, televizi, vzdaluje se světu. Nemocný si přeje být sám a odmítá návštěvy známých. Většinu doby prospí, někdy probdívá. Mluví ze spaní a probírá celý svůj život. Někteří si přeji být se svými myšlenkami sami, jiní si přeji mít někoho nablízku. Nemocný někdy pokládá otázky, týkající se konce utrpení na tomto světě. Je potřebné mu sdělit, že jej neopustíme. Příbuzným, kteří se ptají rovněž na konec trápení nemocného, je třeba nastínit průběh nadcházejícího stadia, jestli se dá určit. Neboť všechny dotazy blízkých mají své opodstatnění v nevědomostech a nezkušenostech se smrtí.²⁷⁷

Většina nemocných tiší bolest řadou léků na různé nemoci. Je vhodné podávat léky jenom 1x nebo 2x denně, při snížení počtu tablet zároveň zvyšovat jejich účinnost. Vhodnější jsou léky snadno polykatelné, neboť nemocní v terminální fázi nemoci mají velký problém nepotahované tablety polknout. Je-li

²⁷² OPATRŇY, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001, s.25.

²⁷³ Srov. *Tamtéž* s.25.

²⁷⁴ Srov. PERA, H., BWINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1996, s.134.

²⁷⁵ HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Galén Praha 2000, s.64.

²⁷⁶ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Galén: Praha 2000, s.64-65.

²⁷⁷ Srov. *Tamtéž* s.66.

to možné, měly by se volit léky, které zesilují účinky vlastního léčiva.²⁷⁸ U některých nemocných se mění chuť nebo jim nic nechutná. Nechtějí přijímat těžce stravitelná jídla, zeleninu a někdy odmítají veškerou potravu. Příbuzní jsou rozčarováni, když si nemocný přeje určitý druh jídla, oni ho donesou, ale on ho nejí. Umírající jí velmi málo nebo nepřijímá potravu vůbec. Zdravotníci by měli příbuzné poučit o tom, že nemocný jídlo již nepotřebuje...²⁷⁹

I takovýto děj patří k procesu umírání. Musí se však dbát na dodržování pitného režimu, neboť pacient by bez tekutin trpěl, i když necítí žízeň. Tekutina se podává po lžičkách, později se jenom zvlažují rty. Několik dní před smrtí nastává euforie, tzn. zlepšení zdravotního stavu pacienta, kdy se chová jak před nemocí. Avšak euforii střídá smrtelné kóma.²⁸⁰

Doprovázející, kteří jsou přítomni při umírajícím, mají vést dialog tak, jako kdyby je nemocný vnímal. Společně s umíráním dochází k fyzickým změnám. Tělo slábne, dech se může zrychlovat, nebo je nepravidelný, chladnou končetiny. Umírajícího je třeba přikrýt teplou dekou a dbát na to, aby se mu lépe dýchalo, a to tak, že zajistíme zvýšenou polohu horní části těla. Umírající skoná ve většině případů tiche, někdy ještě promluví nějaké slovo.²⁸¹

3.3.1 Důvody žádosti o eutanazii

Je možné, že někteří lidé na základě nesnesitelných a dlouhotrvajících bolestí, či z jiných důvodů mohou legitimně o smrt požádat. V podobných případech musíme mít na paměti, že jde o vražedný čin, který není přípustný, i když v těchto případech může být osobní odpovědnost snížena nebo může i zcela chybět.²⁸²

Láska je to, co nemocný člověk kromě lékařské péče nejvíce potřebuje. Velkou láskou a lidskou nadpřirozenou vroucností ducha se potřebuje nemocný

²⁷⁸ Srov. VORLÍČEK, J., ADAM, Z. *Paliativní medicína*, Praha: Grada Publishing, 1998, s.55.

²⁷⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Galén: Praha 2000, s.66.

²⁸⁰ Srov. *Tamtéž* s.67.

²⁸¹ Srov. *Tamtéž* s.67-68.

²⁸² Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.18.

obklopit ze všech stran těmi, kteří jsou mu blízcí.²⁸³

Žádný umírající vás nepožádá o injekci, jestli bude láskyplně ošetřován a vy mu pomůžete, aby se vyrovnal se svým životem a vyřídil své účty.²⁸⁴

„*Prosby nemocných lidí, kteří se dovolávají smrti, nelze chápat jako projev skutečné žádosti o eutanazii; jde totiž téměř vždy o dožadování se pomoci a lásky.*“²⁸⁵

3.3.2 Otázka eutanazie

Aby bylo možno se náležitě touto otázkou zabývat, je třeba nejdřív objasnit význam tohoto slova. Ve starověku eutanazie znamenala dobrou smrt bez přílišného utrpení. V dnešní době se již nemyslí na původní význam tohoto slova, ale na lékařský zákrok, který zmenšuje bolesti v nemoci nebo v agonii, někdy i s nebezpečím předčasného ukončení života.²⁸⁶

Toto slovo se používá rovněž ve významu „usmrcení z milosti“, kdy je cílem odstranit nadměrné utrpení anebo uchránit abnormální děti, mentálně postižené či nevléčitelně nemocné před prodlužováním nešťastného života, který by představoval těžkou zátěž pro jejich rodiny a celou společnost.²⁸⁷

Eutanazií rozumíme jednání nebo zanedbání, které způsobuje smrt, tak aby byla vyloučena jakákoliv bolest. Eutanazie spočívá v úmyslu a v použitých metodách.²⁸⁸ V souvislosti s tématem umírání a smrti se setkáváme s otázkou eutanazie, která má jak své zastánce, tak odpůrce. Celospolečenské i odborné diskuse na toto téma nevyústily na jednom jediném a trvale platném názoru. Konsensuální názor musí být reprezentován názory co největšího počtu lidí. Zároveň je třeba dosažení takové míry konkretizace, aby pravidla, odvíjející se

²⁸³ Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.18.

²⁸⁴ Srov. KÜBLER-ROSSOVÁ, E. *Život a umírání*. Hradec Králové: Nakladatelství Signum unitas, 1991, s.8.

²⁸⁵ ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.18.

²⁸⁶ Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.17.

²⁸⁷ Srov. *Tamtéž* s.17.

²⁸⁸ Srov. *Tamtéž* s.17.

od shody názorů většiny lidí, byla použitelná v klinické praxi. Otázka eutanazie vyúsťuje v otázku, kdy a za jakých podmínek bude nutné ukončit léčbu, která přináší nemocnému více problémů a utrpení než prospěchu.²⁸⁹

Cestu k dohodě nelze vytvořit bez dobré znalosti faktografie, která mnohým lidem „otevře oči,“ a člověk, který zastával názor PRO, zjistí pádné argumenty o vysokém riziku zneužití této metody, a naopak ten, který byl PROTI, uzná, že v některých případech je nutné ukončit kauzální terapii nebo resuscitaci. Dřívější nesmiřitelnost extrémních názorů se následně projeví jako relativní záležitost.²⁹⁰

Je příznačné, že od nemocného, o kterého se svědomitě pečuje, bývá žádost o usmrcení slyšána zřídka. Rovněž nelze s plnou jistotou tvrdit, jestli za takovým přáním nestojí deprese.²⁹¹

Jediným státem na světě, kde byla uzákoněna aktivní eutanazie, byla severní oblast Austrálie. Zákon byl přijat až po lidovém hlasování k této otázce, avšak neměl dlouhého trvání a následujícího roku byl zrušen.²⁹²

Holandsko je další země, která se k eutanazii staví vysoce tolerantně a v níž zákonná forma beztrestnosti aktivní eutanazie je dávana za vzor moderního humánního přístupu k umírajícím, avšak ani v této zemi nemají lékaři stejný názor. Množí se důkazy o tom, že v Holandsku dochází k nechtěným, a tedy i nedobrovolným eutanaziím a původní obdiv k průkopnickému postoji Holandska postupně vyprchává a naopak se hovoří o opatrnější praxi, nebo dokonce o zákazu těchto praktik. Zřejmě právo člověka na sebeurčení nezahrnuje právo na volbu způsobu odchodu ze života.²⁹³

V USA se medicína stále více podílí na výkonu trestu smrti. Důsledkem může být ztracená důvěra pacienta v lékaře. Proto světový svaz lékařů tento étos v roce 1987 konkretizoval v souvislosti s nově vzniklou diskusí o eutanazii a zdůraznil, že „eutanazie, tj. úmyslné ukončení života, byť na vlastní přání nebo přání rodinných příslušníků, je neetické, avšak nebrání lékařům, aby vyhověl

²⁸⁹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Galén. 2000, s.103.

²⁹⁰ Srov. *Tamtéž* s.103.

²⁹¹ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*, Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s.29.

²⁹² Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.110.

²⁹³ Srov. *Tamtéž* s.118.

pacientovu přání a ponechal umírání přirozený průběh.²⁹⁴

Zákonodárci jednotlivých států světa se k této otázce stavějí různě, buď se o ni nezmiňují, nebo je zakázána, někde umožňují pasivní eutanazii nebo povolují asistovanou sebevraždu. Situace se mění, neboť různé skupiny obyvatelstva vytvářejí na veřejné mínění i zákonodárce nátlak a chtějí eutanazii zlegalizovat. Samozřejmě, že jsou používány argumenty o zbavení pacienta nesnesitelných bolestí a nákladnosti péče. Vzhledem k tomu, že je situace nebezpečná, je proto stále vést věcné a kvalifikované diskuse na toto téma.²⁹⁵

V České republice je eutanazie nebo asistovaná sebevražda zakázána a pokud by byla provedena, bude považována za trestný čin. Etický kodex České lékařské komory stojí rovněž za tímto zákonem. Někteří lidé, kteří viděli bolestné umírání svých blízkých zastávají názor, že eutanazie je nejlepším možným a odborným řešením, avšak netuší, že nesnesitelné bolesti mohly být zvládnuté dostatečnou paliativní péčí.²⁹⁶

Prostředky tišící bolest, když jsou používány intenzivně, nejsou bezproblémové, neboť návyk vyžaduje zvyšovat dávky. Když se skupina lékařů ptala papeže Pia XII, zda z náboženského a morálního hlediska mohou podávat narkotika k potlačování bolesti, i když pacientovi bude zkrácen život, papež jim odpověděl, že souhlasí, pokud neexistují žádné jiné prostředky jak pomoci nemocnému, a jestli podání narkotika za daných okolností nezamezí plnění dalších náboženských a mravních povinností.²⁹⁷

V „Deklaraci o eutanazii“ se zdůrazňuje, že není nikomu dovoleno žádat o tento akt pro sebe nebo pro jiného člověka, který je svěřen do jeho péče ba ani vyjádřit s takovým činem souhlas. Žáden nemůže takový čin nařídit ani dovolit, neboť by se jednalo o porušení božského zákona, urážku důstojnosti lidské osoby a zločin proti životu a lidem.²⁹⁸

²⁹⁴ Srov. VIRT, G. *Žít až do konce*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2000, s. 29-30.

²⁹⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*. Praha: Nakladatelství Galén, 2000, s.111.

²⁹⁶ Srov. *Tamtéž*, s.111.

²⁹⁷ Srov. ČESKÁ BISKUPSKÁ KONFERENCE. *Deklarace a eutanazii – Bona et iura*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s.20.

²⁹⁸ Srov. *Tamtéž* s.18.

V této kapitole jsem představil terminální stadium nemoci, dále úlohu doprovázejícího v terminálním stadiu nemoci doprovázeného a následovně jak se dá mírnit bolest prostřednictvím paliativní medicíny. V podkapitole hospicová péče jsem popsal vznik hospiců ve světě i v České republice. Dále jsem objasnil pro koho je hospic určen a pojednal jsem o formách hospicové péče. Na závěr kapitoly jsem se věnoval otázce eutanazie.

ZÁVĚR

Záměrem mé diplomové byla snaha povzbudit příbuzné a známé nemocných, aby zmobilizovali své síly a pomohli duchovně i fyzicky doprovázet těžce nemocné a umírající pokud možno doma, nebo aby přiložili ruku k dílu a zapojili se do práce v nejbližším hospici, neboť nikdo z nás neví, kdy bude pomoc bližního potřebovat.

Doufám, že se v této práci podařilo díky pohledům různých autorů částečně poukázat na problémy týkající se člověka, který se připravuje na odchod ze života. Jednalo se o nemocné v terminálním stádiu nemoci, těžce nemocné, umírající v hospicové péči.

V práci jsem se snažil popsat danou problematiku, neboť v dnešní době existuje velké množství literatury a materiálu, které o této krizové situaci člověka pojednává. Jak jsme zdůraznili život člověka je cenný a jedinečný, neopakovatelný. Začíná narozením, končí a nachází naplnění v umírání a smrti s vírou ve věčný život. Protože každý člověk má svou důstojnost, je tedy třeba aby taky důstojně z tohoto světa odešel a nezůstal v těchto pro něho těžkých chvílích sám a opuštěn.

Autoři se shodují v tom, že každý člověk má svou důstojnost a každému člověku je třeba pomoci ji zachovat, pečovat o něho za pomoci lékařů a ostatních doprovázejících. Těmito různými způsoby péče je především domácí, stacionární a lůžková hospicová péče.

Křesťanští autoři ve svých dílech vyzdvihují důležitost dalších aspektů pro člověka, který umírá. Jedná se o duchovní péči o umírající spojenou s křesťanskou nadějí ve vzkříšení. Poukazují na důležitost modlitby ať již jde o modlitbu umírajícího nebo doprovázejícího při umírání. Umírání je tak cestou ke spáse. Život je dar od Boha a člověk má povinnosti vůči svému stvořiteli s cílem splnit v životě daný úkol a dojít k naplnění.

Po studiu určitého množství materiálu a literatury ke zvolenému tématu, jsem došel k závěru, že problematika týkající se života, umírání, smrti a péče o těžce nemocné a umírající je velmi široká. Snad se mi podařilo v této práci,

alespoň z části naplnit cíl, který jsem si v úvodu vytýčil a který jsem se snažil splnit. Hlavní věcí je pomoc člověku a to v každé jeho těžké situaci. Studium literatury různých autorů a čerpání z různých dostupných pramenů, jsem získal přehled, jaké jsou v dnešní době formy a způsoby pomoci, které se u nás uplatňují. Záměrem této práce bylo také vzbudit zájem o poznatky které mohou vést k pomoci člověku, který se ocitl v těžké situaci.

„Žijeme-li, žijeme Pánu, umíráme-li, umíráme Pánu. Ať žijeme, ať umíráme, patříme Pánu“ (Řím 14,8). Je třeba mít na paměti, že jednou všichni zemřeme. Myšlenka na smrt patří k životu. Jak praví čtvrtá kniha žalmů: „Nauč nás počítat naše dny, ať získáme moudrost srdce“ (Ž 90,12).

Seznam použitých pramenů a literatury:

Prameny:

Bible - Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 2005, ISBN 80-85810-37-9.

Katechismus katolické církve. Kostelní Vydří: Karmelitánská nakladatelství, 2002, ISBN 80-7192-473-3.

RATZINGER, J., *Donum Vitae - Instrukce Kongregace pro nauku víry* ze dne 22.2.1987 – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006, ISBN 80-244-1554-2.

ŠEPER, F. *Bona et iura*-, „Deklarace o eutanazii“ Kongregace pro nauku víry. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, ISBN 978-80-7195-334-0.

BENEDIKT, XVI. *Encyklika Spe Salvi – O křesťanské naději*. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2008, ISBN 978-80-86949-41-3.

Literatura:

ABELN, R., KNER, A. *Umírání znamená loučení*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1993, ISBN 80-85527-35-9.

CANTALAMESSA, R. *Sestra smrt*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, ISBN 80-7192-311-7.

DYCZEWSKI, L. *Svatý Maxmilián Maria Kolbe*, Brno: Konvent minoritů v Brně 2005,

GRÜN, A. *Umění stárnout*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, ISBN 978-80-7195-316-6.

GRÜN, A. *Smrt v životě člověka*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, ISBN 80-7192-221-8.

HALÍK, T. *Sedm úvah o službě nemocným a trpícím*, Brno: Nakladatelství a vydavatelství Cesta, 1991, ISBN 80-7192-364-8

HAŠKOVCOVÁ, H. *Thanalogie*, Praha: Galén, 2000, ISBN 80-7262-034-7.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Spoutaný život*, Praha: Panorama, 1985,

HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*, Praha: Panorama, 1985. ISBN 80-7038-158-2.

- HENNEZEL, DE. M. *Smrt zblízka, umírající nás učí žít*. Praha: ETC Publishing, 1997, ISBN 80-86006-15-8.
- JAKOBY, B. *Tajemství umírání*, Liberec: Dialog, 2005, ISBN 80-86271-42-8
- KAPELLARI, E. *Znamé osobnosti tváří v tvář smrti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, ISBN 978-80-7195-147-6.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Křesťanská péče o nemocné*, Praha: Advent, 1991,
- KŘIVOHLAVÝ, J. A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*, Praha: Návrat domů, 1995, ISBN 80-85495-43-0.
- KÜBLER-ROSSOVÁ, E. *Život a umírání*. Hradec-Králové: Signum unitatis, 1991,
- KÜBLER-ROSSOVÁ, E. *Hovory s umírajícími*. Hradec-Králové: Signum unitatis, 1992,
- ONDOK, P. J. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*, Praha: nakladatelství Triton, 2005, ISBN 80-7254-486-1
- OPATRNÝ, A. *Malá příručka pastorační péče o nemocné, 2. doplněná verze*, Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha při Arcibiskupství pražském, 2001,
- PERA, H., WEINERT, B. *Nemocným nablízku, Jak pomáhat v těžkých chvílích*. Praha: Vyšehrad, 1996, ISBN 80-7021-152-0.
- PROKOP, J. *Spiritualita umírajících pacientů*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, ISBN 80-210-4131-5.
- ROTTER, H. *Osoba a etika*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, ISBN 80-85959-18-6.
- SEKRETARIÁT NĚMECKÉ BISKUPSKÉ KONFERENCE. *Bůh přítel člověka*. Brno: Cesta, 1994, ISBN 80-85319-35-7, s.10
- SCHMEIDLER, K. A KOL., *Problémy mobility stárnoucí populace*, Brno: Novpress, 2009, ISBN 978-80-87342-05-3.
- SCHOPENHAUER, A. *O smrti*, Zvláštní vydání, Brno 1996,
- SLÁMA, O. DRBAL, J. PLÁTOVÁ, L. *Umřít doma*. Příručka pro laické pečující. Brno: Moravskoslezský kruh, 2008. ISBN 978-80-254-2788-0.
- SMAHEL, R., *Domov prožít – domov vytvářet*. Brno: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1995,
- STUDENT, J.-CH. MÜHLUM, A. STUDENT, U. *Sociální práce v hospici a paliativní péče*. Praha: Vyšehradská, 2006. ISBN 80-7319-059-1.
- SVATOŠOVÁ, M. *Hospice a umění doprovázet*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, ISBN 978-80-7195-307-4.

SVATOŠOVÁ, M., JIRMANOVÁ, M. *Hospic slovem a obrazem*, Praha: Ecce Homo, 1998, ISBN 80 – 902049-1-0.

VIRT, G. *Žít až do konce*, Nakladatelství Praha: Vyšehrad, 2000, ISBN 80-7021-330-2.

VORLÍČEK, J., ADAM, Z. *Paliativní medicína*, Praha: Grada Publishing, 1998, ISBN 80-7169-437-1.

Seznam hospiců v České republice dle krajů v září 2008:

Místo	Název hospice	Adresa	Druh hospice
Praha	Hospic Štrasburk	Bohnická 12 180 00 Praha 8	L, M
	Hospicové občanské sdružení Cesta domů	Bubenská 3 170 00 Praha 7	M
Středočeský kraj	Hospic Dobrého Pastýře	Sokolská 584 25722 Čerčany	L, M
Jihočeský kraj	Hospic sv. Jana N. Neumanna	Neumannova 144 383 01 Prachatice	L, zM
Plzeňský kraj	Hospic sv. Lazara	Sladkovského 66, 326 00 Plzeň	L
Ústecký kraj	Hospic sv. Štěpána	Rybářské nám. 662/4 412 01 Litoměřice	L, M
	Hospic v Mostě	Svážná ul. 1528	L, M
Liberecký kraj	Hospic pro Liberecký kraj	Purkyňova 589 46001 Liberec 1	zL, zM
Královéhradecký kraj	Hospic Anežky České	5. května 1170, 54941 Červený Kostelec	L, M
Pardubický kraj	Smíření, Hospicové hnutí pro pard. kraj	Palackého 191 537 01 Chrudim III	vL, M
Vysočina	Hospicové hnutí Vysočina	Žďárská 610, 5392 31 Nové Město na Moravě	M
Jihomoravský kraj	Hospic sv. Alžběty	Kamenná 36, 639 00 Brno	L, M
	Dům léčby bolesti s hospicem sv. Josefa	Jiráskova 47, 664 61 Rajhrad	L, M
	Domácí hospic David, Charita Kyjov	Palackého 194, 697 01 Kyjov	L, M

Olomoucký kraj	Hospic na Svatém Kopečku	Sadové náměstí 24, 779 00 Olomouc	L
Zlínský kraj	Hospic Citadela	Diakonie ČCE, Žerotínova 1421, 757 50 Valašské Meziříčí	L, M
	Domácí hospic, obl. Charita Uh. Hradiště	Velehradská 247, 757 52 Valašské Meziříčí	M
	Hospic Hvězda, Obč. sdružení Hvězda	Sokolovská 967, 760 01 Zlín - Malenovice	M
Moravskoslezský kraj	Hospic sv. Lukáše, Charita Ostrava	Chorvátská 8, 700 30 Ostrava	M
	Mobilní hospicová jednotka Pokojný přístav	Kylešovská 10, 746 01 Opava	M

Vysvětlivky:

- L - lůžkový hospic
- M - mobilní (domácí) hospic
- vL - lůžkový hospic ve výstavbě
- zL - záměr vybudovat lůžkový hospic
- zM - záměr provozovat mobilní hospic

Šestnáctero rad pro pečovatelky:

- 1) Buď sama k sobě vlídná a ohleduplná.
- 2) Uvědom si, že tvým úkolem je pomáhat změnám, ne násilně měnit.
- 3) Najdi své „místečko“ – kde je možno se odreagovat.
- 4) Buď druhým oporou, neboj se je pochválit, nauč se to přijímat od nich.
- 5) Být pacientům a jejich příbuzným nablízku je přednostnější než jiné věci a bezbrannost a bezmocnost jsou docela přirozené pocity.
- 6) Snaž se práci, kterou děláš vykonávat jiným způsobem.
- 7) Rozliš nařikání, které horší situaci, a nařikání, které tiší bolest a utrpení.
- 8) Po cestě z práce mysli jen na pěkné a dobré věci.
- 9) Snaž se sama sebe posilovat a povzbuzovat.
- 10) Využívej posilujících prvků dobrých vztahů v pracovním kolektivu.
- 11) O přestávkách v práci nehovořte o práci.
- 12) Je důležité naplánovat si v týdnu chvíle rozptýlení a odpočinku.
- 13) Nauč se říkat „rozhodla jsem se“, namísto „musím“.
- 14) Nauč se říkat slovo „ano“ i „ne“, neboť jinak nepoznáš význam těch slov.
- 15) Netečnost (apatie) a zdrženlivost ve vztazích s druhými lidmi je daleko nebezpečnější a nadělá více zla a hořkosti než připuštění si skutečnosti, že více než děláš se opravdu udělat nedá.
- 16) Raduj se, směj se a hraj si!²⁹⁹

²⁹⁹ KŘIVOHLAVÝ, J., A KACZMARCZYK, S. *Poslední úsek cesty*. Praha: Návrat domů: 1995, s.46-48.

Abstrakt

Název: DOPROVÁZENÍ UMÍRAJÍCÍCH A MOŽNOSTI HOSPICOVÉ PÉČE

Jméno a příjmení: JIŘÍ GORYL

Katedra pastorální a spirituální teologie

Obor: křesťanská výchova

Vedoucí práce: Marta Cincialová, Th.D.

Počet stran: 76

Klíčová slova: člověk jako osoba, život a smrt, pastýřská a lékařská péče o duši, nemoc a utrpení, hospice a hospicová péče, naděje křesťanů, stáří jako fenomén, význam modlitby

RESUMÉ:

Diplomová práce je zaměřena na doprovázení umírajících a možnosti hospicové péče o umírající, paliativní medicínu, zejména s ohledem na nové možnosti, které nabízí hospicová péče. Pozornost je věnována péči o umírající a všem možnostem, které konec jejich života učiní důstojným.

Abstrakt

Accompanying of the deathward and the possibility of the Hospice care.

Key words: human being as a person, life and death, pastoral and medical care for a soul, illness and suffering, hospice and a hospice care, hope for Christians, old age as a phenomenon, a meaning of a prayer

RESUMÉ:

This graduation thesis is focused primarily on an accompany of dying people and possibilities of Hospice care for dying people, palliative medicine, especially regarding to new possibilities which are offered by Hospice care. The attention is devoted to a care for dying people and to all possibilities which make their end of their lives dignified.